

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

ANDREJ TORKAR

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
NORMATIVNOST IN EKONOMSKA TEORIJA:
KRITIKA VREDNOSTNE NEVTRALNOSTI

Ljubljana, maj 2010

ANDREJ TORKAR

IZJAVA

Študent Andrej Torkar izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom mag. Bernarda Brščiča, in da dovolim njegovo objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

Kazalo

UVOD	1
1 POMEMBOST VPRAŠANJA IN POSEBNOST EKONOMIJE	2
2 PROBLEMI EKONOMIJE KOT POZITIVNE EMPIRIČNE ZNANOSTI.....	4
Teorija povpraševanja	6
Teorija splošnega ravnotežja.....	7
3 PROBLEM NORMATIVNOSTI IN DESKRIPTIVNOSTI V EKONOMSKI TEORIJI ..	8
Obstoj različnih šol	10
4 DUH UTILITARIZMA IN PERFORMATIVNOST EKONOMSKE TEORIJE	11
Duh utilitarizma	11
Performativnost.....	13
5 DIHOTOMIJA DEJSTEV IN VREDNOSTI.....	16
Standardni argument	16
Hume in Descartes	18
Logični pozitivizem	19
Quine.....	21
Dejstva in vrednosti	23
Dihotomija dejstev in vrednosti po logičnem empirizmu.....	24
SKLEP.....	25
LITERATURA IN VIRI	30

Kazalo tabel

Tabela 1: Branjena politika	11
Tabela 2: Humova giljotina: ekvivalentne protipomenke	17

UVOD

V diplomskem delu poskušam pokazati, da je tradicionalno ločevanje na normativno in pozitivno vejo ekonomije, ki temelji na filozofski dihotomiji med dejstvi in vrednotami, problematično.

V prvem poglavju želim prikazati, zakaj je to vprašanje za ekonomijo kot družbeno vedo še posebej pomembno. Za razliko od drugih družbenih znanosti ima ekonomija v današnji družbi poseben položaj. Veliko institucij deluje na podlagi ekonomske teorije, prav tako se tudi vlade po svetu sklicujejo na ekonomsko teorijo za take in drugačne politike. Ekonomija ima zato veliko politično težo in hkrati tudi veliko odgovornost. Zato menim, da se snovalci politik s sklicevanjem na pozitivno znanost ne bi smeli izogibati odgovornosti.

V drugem poglavju poskušam pokazati, da je v primerjavi s standardnimi razlagami ekonomija zelo različna veda od fizike, po kateri se ekonomisti zelo radi zgledujejo. Argumentiram, da sta disciplini radikalno drugačni. Ekonomija je aksiomska veda, ki temelji na introspekciji in ne na opazovanju. Fizika pa je empirična, temelji na opazovanju in se do sedaj ni prepustila aksiomatizaciji. Trdim, da je dejstev, vključenih v ekonomsko teorijo, malo in je torej ekonomija veliko manj pozitivna znanost kot se uradno predstavlja.

V tretjem poglavju skušam pokazati, da je v ekonomiji prisoten določen problem normativnosti, to pomeni, da je pozitivne teorije (čista teorija potrošnika, splošno ravnotežje in teorija iger) zelo enostavno razumeti v normativnem smislu, kar podprem s historičnimi citati in pričanji (Walras, Hotelling, Aumann). Problematika normativnosti se ne pojavlja v naravnih znanostih, zato menim, da je ta posledica neempiričnosti oziroma praznosti ekonomske teorije, kot je argumentirano v drugem poglavju naloge.

V četrtem poglavju skušam pokazati, da je ekonomija daleč od vase zaprte pozitivne, avtarkične, nezainteresirane vrednostno nevtralne vede, saj aktivno spreminja predmet svojega raziskovanja. To podkrepim z analizami t.i. performativnosti, ki so trenutno aktualne v ekonomski sociologiji. Hkrati poudarjam, da ima ekonomija določen učinek okvirja (angl. *framing effect*) h konsekvencialističnim etičnim teorijam, predvsem utilitarizmu. V tem poglavju se med drugim tudi izkaže, da je v praktičnem smislu ekonomija daleč od vrednostno nevtralne.

Zadnje poglavje je namenjeno filozofskemu vprašanju ločevanja dejstev in vrednosti, t.i. Humovi giljotini. Večina metodologov priznava, da se zgoraj omenjeni problemi lahko dogajajo, vendar je vrednostna nevtralnost v principu možna in da takšna ekonomska znanost tudi je. Ta principierna možnost je argumentirana s sklicevanjem na dihotomijo dejstev in vrednosti. Zato v tem poglavju sledim tradiciji, kakor je bila ta dihotomija argumentirana od Davida Huma dalje. Sklicujem se predvsem na delo zadnjih dveh desetletij Putnama, ki je pravzaprav sinteza dogajanj v 20. stoletju, predvsem prispevkov Quina, McDowella in Murdoch ter drugih. Poglavje skuša pokazati, da je dihotomija v tradicionalni argumentaciji neuspešna. To pomeni, da je ločevanje ekonomije na pozitivno in normativno vejo, ki je utemeljeno na tej dihotomiji, problematično.

1 POMEMBNOST VPRAŠANJA IN POSEBNOST EKONOMIJE

Ekonomija je v marsikaterem pogledu posebna družbena znanost. Velja za kraljico družbenih znanosti – nekateri menijo, da je najbolj napredna družbena znanost (Elster, 2007, str. 27). Je edina družbena znanost s svojo Nobelovo nagrado¹ ter edina družbena znanost, ki ima ekonomske svetovalce v vladah držav, v ZDA celo svet svetovalcev. Temeljna teorija ekonomije, tj. teorija racionalne izbire se aplicira na vse več družbenih znanosti (predvsem politično) ter področij človeškega delovanja, zato ekonomijo nekateri imenujejo imperialna znanost (Lazear, 2000), kar je pravzaprav zgolj odmev davnih besed Samuelsona iz njegovih *Foundations* za širitev področij ekonomske discipline (1983, str. 9 in str. 316):

»Nič fundamentalnega ni v tradicionalnih mejah ekonomske znanosti.«

Iz ekonomske analize volitev, prava (maksimizacija bogastva kot cilj zakonodaje) se je analiza razširila na področja družine (na primer pojmovanje otroka kot trajne dobrine), religije (trg religij), drog, božiča² (Waldfogel, 1993).

Nedavno je bila ekonomska analiza aplicirana na terorizem oz. »produktivnost«³ terorističnih napadov v odvisnosti od človeškega kapitala (Benmelech & Berrebi, 2007). Terorist je racionalni agent, ki ima na izbiro sredstva in ima določene cilje. Izkaže se, da so samomorilski napadi teroristov z višjim človeškim kapitalom bolj produktivni, tj. ustvarijo več žrtev na napad. Ekonomsko analizo je tako mogoče aplicirati na katerokoli človeško dejavnost, ki vsebuje element izbire; v principu kamorkoli, kjer je možnost odločitve se predpostavi, da bo izvedena racionalno. To konceptualno inovacijo je sprožil predvsem Becker, ko je spremenil potrošnika kot osebo v producenta, ki namesto enostavnega trošenja dobiva inpute, ki jih spreminja v outpute v svojo koristnost oziroma zadovoljstvo. Trošenje ni več zgolj potrošnja, je tudi proizvodnja človeškega kapitala. Če uporabim besede Foucaulta, se vsak človek spremeni v podjetnika, tovarno svojega zadovoljstva – v podjetnika sebstva (angl. *entrepreneur of the self*). Širijo se področja življenja, ki so proučljiva, dejansko analizirana z različnimi statističnimi kazalci in s tem lažje obvladljiva s strani snovalcev politik vseh vrst. Poleg tega ima ekonomija posebno mesto v javnem življenju. Večina javnih soočenj na primer na televiziji je večinoma zasedenih s strani družboslovcev in ekonomistov – MacIntyre (1973) imenuje to lastnost družbenih ved funkcijo proizvodnje strokovnjakov oz. ekspertov. Ti naj bi imeli boljšo vednost o delovanju družbe in njenih institucij in zatorej možnost svetovati vladam, delati študije itd. Iz tega vidika ima ekonomija še posebej močan status glede na ostale družbene znanosti. Hkrati so dejanja svetovnih institucij, kot so na primer centralne banke, Mednarodni denarni sklad, utemeljena v ekonomski teoriji in posledično v globaliziranem svetu ta dejanja spreminjajo svet. Ekonomska teorija je tako ali drugače

¹ Potrebno je poudariti, da ne gre za pravo Nobelovo nagrado, temveč nagrado Švedske centralne banke, kar v javnosti velikokrat ni razlikovano. Alfred Nobel je v svoji oporoki ni predvidel.

² Izkaže se, da je božič neučinkovita institucija in je z njo povezana precejšnja mrtva izguba blaginje. Razlog je enostavno v tem, ker cena darila ni enaka, kot bi jo bil pripravljen plačati obdarovanec. Problem je v neskladju preferenc. Če bi bil božič zgolj transfer denarja, mrtve izgube ne bi bilo.

vpletena v delovanje in spreminjanje sveta, v katerem živimo. Hkrati z veliko vlogo, ki jo igra v družbi, je v javnosti videna in tudi nekateri ekonomisti jo tako predstavljajo, kot da je za razliko od drugih družbenih znanosti oz. ved čistokrvna pozitivna znanost.

Potrebno je poudariti, da ni bilo vedno tako. Adam Smith je bil profesor moralne filozofije, ter ena glavnih figur škotskega razsvetljenstva. Kasneje, vse do začetkov 20. stoletja, je bila ekonomija intimno povezana z diskusijami tako moralne kot politične filozofije; veliko ekonomistov (na primer Marx in Mill) je ponudilo pomembne prispevke na teh področjih misli – tako etiki kot politični misli. Takrat se je disciplina namreč tudi imenovala politična ekonomija. Čeprav so že obstajala razna razlikovanja s strani določenih avtorjev (Walras) med čisto teorijo in uporabno ekonomijo, uradne ortodoksije, kot obstaja ta danes (vsi učbeniki so danes identični) še daleč ni bilo. Prevladoval je historicizem (v nemškem prostoru) in institucionalizem (v ZDA). Šele s pomočjo vzpona filozofske šole logičnega pozitivizma v pozni prvi polovici 20. stoletja se je stanje radikalno spremenilo. Ekonomija je povsem izgubila predpono »politična« in postala ekonomija oz. ekonomika, tj. pozitivna vrednostno nevtralna znanost. Robbins pod vidnim vplivom logičnega pozitivizma v svoji zelo vplivni knjigi *On the Nature and Significance of Economic Science* spremeni predmet študija ekonomije iz proučevanja ekonomije v ahistorični študij instrumentalnega razuma *sui generis* (ekonomija postane »teorija racionalne izbire«), kjer med drugim piše tudi o relaciji etika-ekonomija (1945, str. 148):

»Ne izgleda logično mogoče povezati obeh vrst študija v katerikoli obliki razen v goli jukstapoziciji. Ekonomija se ukvarja z ugotovljivimi dejstvi; etika z vrednotenjem in obvezami. Ti dve področji raziskovanja *nista na isti ravni diskurza.*« (op. moj kurziv za poudarek)

Ekonomija proučuje dejstva, etika proučuje vrednosti, študija nista na isti ravni diskurza. K tej tematiki se bom vrnil v zadnjem poglavju, kjer bom argumentiral, da teh ravni diskurza ni tako lahko ločiti, če sploh, ter da je vrednostna nevtralnost problematična in hkrati z njo je problematična tudi ločitev na pozitivno in normativno vejo ekonomije. Samuelson sledeč Robbinsu pravi (Samuelson, 1983, str. 219–220):

»Za modernega ekonomista je modno vztrajanje, da etične vrednostne sodbe nimajo mesta v znanstveni analizi. Na tej točki je še posebno vztrajal profesor Robbins in danes je v navadi ločevati med čisto analizo Robbinsa *qua* ekonomista in njegovo propagando, obsojanja in politike, ki jih priporoča *qua* državljan. V praksi se je tega shizofrenega pravila, če ga priženemo do skrajnosti, težko držati, saj vodi do dolgoveznega in zapletenega govora. Vendar ima Robbins v bistvu nedvomno prav.«

Zmagoslavje je bilo popolno, razlikovanje je bilo kasneje poudarjano tako s strani metodologov ekonomije kot tudi ekonomistov, najdemo ga tudi v vseh učbenikih.

Kljub tej ločitvi, ki naj bi povzdignila ekonomijo v čisto pozitivno znanost ter jo postavila ob bok naravnim znanostim, je pogosto rečeno, da je ekonomija zelo ideološko obarvana in motivirana veda (Hillinger, 2008, str. 2). Stiglitz je velikokrat opomnil, da smo priča zmagi

ideologije nad znanostjo (Stiglitz, 2002, 8 paragraf). Ekonomija je tudi edina veda, ki ni obtožena le, da je ideološko obarvana, temveč da *je* ideologija (Ross, str. 1). Smale ko se je začel ukvarjati s teorijo splošnega ravnotežja, priča o tem (1976, str. 288):

»Odkar sem se začel ukvarjati z matematično ekonomijo, me je presenetilo veliko število napadov proti teoriji splošnega ravnotežja, matematični ekonomiji in tudi proti ekonomski teoriji na splošno. Ker namreč prihajam iz nekakšnega 'radikalnega ozadja', imam veliko simpatije za argumente, ki jih ponujajo glede tega.«

Glede tega je za ekonomiste prav tako nevšečna tematika washingtonskega konsenza, ki izhaja iz ekonomske stroke. Harvey (2005, str. 20), marksistični ekonomist, naredi enačbo med neoklasicizmom in neoliberalizmom – zlahka je to enačbo narediti sedaj, vendar je potrebno poudariti, da ni bilo vedno tako: če pomislimo, da so v tem sklopu delovali Lange, Lerner in večina Cowlesove komisije, ki so teoretizirali o »tržnem socializmu«, ter da je bil model splošnega ravnotežja velikokrat mišljen za model centralno planskega gospodarstva, kar je mimogrede edina konsistentna interpretacija v primerjavi z zgodbami v učbenikih.³ A vendar je velikokrat poudarjeno v vsakem začetniškem učbeniku, da obstaja pozitivna ekonomija, ki opisuje svet kot *je* in je torej vrednostno nevtralna, v principu identična fiziki. Paradoksalno se naslovi poglavij, kjer je to rečeno, imenujejo »razmišljati kot ekonomist« (o tem tudi več v nadaljevanju).

2 PROBLEMI EKONOMIJE KOT POZITIVNE EMPIRIČNE ZNANOSTI

Namen tega poglavja je poskušati pokazati, da je ekonomija veliko manj empirični projekt, kot velja večinsko prepričanje, temveč je projekt aksiomatizacije. Ta projekt je skušal doseči (in več ali manj je dosegel), da bi bila ekonomija čista deduktivna veda na ravni Hilbertove aksiomatizirane geometrije. S to težnjo po splošnosti in univerzalnih zakonitostih je postala konceptualno in empirično prazna, kar ima za posledico to, da se jo brez vsakršnega problema razume kot normativno in ne deskriptivno, kar bo prikazano v naslednjem delu.

V začetkih sodobne ekonomske teorije je bilo nekajkrat poudarjeno, da bo nekoč poleg *mecanique celeste* stala ob njej *mecanique sociale* kot pozitivno telo vednosti o ekonomiji. Z davnimi besedami Cairnesa (2009, str. 69):

»Politična ekonomija ima enako pravico biti imenovana pozitivna znanost, kot vse tiste fizikalne znanosti, ki se jih navadno tako imenuje.«

³ Popolno centralno planiranje je edina legitimna interpretacija Arrow-Debreu modela; v primerjavi z dobesednimi cenzurami rezultatov iz 70. in 80. let v učbenikih, da standardna zgodba nima nobenih znanstvenih temeljev (na primer Domadenik & Prašnikar, 2007, str. 316–327). *Tržni mehanizem* oz. nevidna roka trga (tj. maksimizacija individualnih koristnosti) ne pelje v splošno ravnotežje. Tatonnement proces se ne nujno konča ali pelje v eno samo ravnotežje. Čeprav ravnotežje obstaja, ni samo eno (jih je končno mnogo in liho število) in ni stabilno. Nevidna roka ne obstaja v modelu splošnega ravnotežja v splošnem (za več glej: Ingraio & Israel, 2006, 11. in 12. poglavje; Saari, 1995). Kar med drugim pomeni, da je naivni *laissez-faire* zgolj intuicija in nima podlage v znanosti, čeprav se velikokrat ekonomisti nanj sklicujejo v predlogih politiki. Edina legitimna interpretacija je, da je ravnotežje postavljeno po dekretu, kar pomeni, da centralni planer izbere eno.

Edgeworth piše o tem (1881, str. 9–12):

»Uporaba matematike na svet duše je podprta s hipotezo (skladno s splošno hipotezo, da je vsak psihični fenomen hkraten in v nekem smislu druga stran fizičnega fenomena), posebno hipotezo, sprejeto na teh straneh, da je ugodje druga stran energije. Na energijo lahko gledamo kot na centralno idejo matematične fizike: maksimalna energija je predmet raziskovanja v tisti znanosti [...] *Mecanique sociale* bo lahko nekega dne stala ob strani *mecanique celeste*, vsaka kraljuje na svoji strani enega maksimalnega principa, ki je vrh tako moralne kot fizikalne znanosti. Kot se gibanje vsakega delca, omejenega ali prostega v materialnem kozmosu podreja maksimalnemu prihranku energije, tako se gibanje vsake duše, bodisi sebično izolirane ali simpatetično povezane, lahko podreja doseganju neprekinjenega maksimalnega ugodja.«

Po ugotovitvah nekaterih je bil ta analogni projekt z mehaniko več ali manj uspešen. Povezanost metod klasične mehanike in ekonomije je dobro dokumentirana in znana zgodba. (Mirowski, 1989; Ingrao & Israel, 2006). Fisher⁴ je v svojih delih celo napisal korespondenčno tabelo konceptov mehanike in ekonomije, na primer oseba je enaka delcu itd. Koncept ravnotežja je živa priča tej analogiji, kot tudi inženirski koncept učinkovitosti. Čeprav je maksimizacija ugodja s časom menjala imena v *ophelimité* (Pareto), koristnost, nato maksimizacijo izbire⁵ (Arrow) in ko je nazadnje postalo jasno, da je koncept maksimizacije koristnosti empirično in konceptualno prazen, se propozicijo skuša spremeniti v metafizično in se reče, da agenti maksimizirajo nekaj (Boland, 1981, str. 1034):

»Za vse ekonomske agente obstaja nekaj, kar ti maksimizirajo.«

Znane Marshallove pripombe, da bi si morala ekonomija vzeti za zgled biologijo in ne fiziko, so umrle že spočetka.

Čeprav se ekonomisti radi predstavljajo kot znanstveniki in se še posebej zgledujejo po fizikih (Mankiw, 2006, str. 30), pa sta disciplini radikalno drugačni. Samuelson je na primer vsako kritiko nanj razumel kot kritiko znanstvene metode naravnih znanosti kot take. Fizika je empirična disciplina, ki temelji na opazovanju in se ni prepustila aksiomatizaciji – sestavljena je iz enačb, ki delujejo ne glede na interpretacijo le-teh, za razliko od ekonomskih, katerih življenje je odvisno zgolj od njih interpretacije (o tem več v nadaljevanju). Ekonomska teorija je z delom Debreuja postala povsem nedeskriptivni aksiomatizirani sistem oz. ima dve življenji: eno kot aksiomatski sistem in drugo kot interpretacija le-tega. Teorija je postala kot pravita Ingrao in Israel »abstraktni shematizem možnih realnosti« (2006, str. 270). Marsikateri matematični rezultat, čeprav matematično pomemben in daje določene lastnosti splošnemu ravnotežju, ni mogoče ekonomsko interpretirati.

⁴ Fisher je hotel za demarkacijo med ekonomijo in psihologijo podati psihoekonomski postulat (1892, str. 5): »Vsak posameznik stori to, kar si želi,« kar je ekvivalent temu, da se vsakdo obnaša, kakor se pač obnaša.

⁵ V najbolj rigoroznih oblikah se te funkcije imenujejo funkcije izbire (angl. *choice functions*).

Ekonomska teorija je zgrajena iz aksiomov, ki naj bi bili dobljeni iz introspekcije in so onstran dvoma, ali z besedami Robbinsa (1945, str. 78–79):

»Propozicije ekonomske teorije, kot vsake znanstvene teorije, so jasne dedukcije iz serije postulatov. Ti postulati so predpostavke, ki na nek način vključujejo enostavna in nedvomna dejstva iz izkustva. [...] Glavni postulat teorije vrednosti je dejstvo, da so posamezniki zmožni rangirati preference in to dejansko počnejo. [...] To niso predpostavke, katerih obstoj omogoča obsežnejše kritike, ko je enkrat njihova narava dobro spoznana. Ne potrebujemo kontroliranih eksperimentov, da vzpostavimo njihovo veljavnost: so stvar vsakdanjega izkustva, ki jih je potrebno zgolj navesti, da jih spoznamo za samoumevne.«

Zelo podobno pravi Koopmans v svojem znanem delu *Three Essays on the State of Economic Science* (1957, str. 131):

»Dejstva ekonomskega življenja so vse okrog nas. Zato je večino dejstvenega ozadja ekonomije lahko predpostavljene brez daljšega raziskovanja ali diskusij.«

Teorija povpraševanja

Teorija potrošnika oz. povpraševanja je plod introspekcije in ne opazovanja. Samuelson je s svojim projektom razkritih preferenc hotel uteči kugi utilitarizma – želel je narediti teorijo potrošnika in zakon povpraševanja empirično preverljivo ali ovrgljivo ter brez nobene reference na mentalne pojave, kot je na primer koristnost. Samuelson pravi, da je bil program »opustiti vsako sled analize koristnosti« (1938, str. 353–354). Veliko kasneje piše (1972, str. 255):

»Pred letom 1930 je teorija koristnosti kazala znake degeneracije v sterilno tautologijo. Psihično koristnost ali zadovoljstvo je bilo težavno definirati, kaj šele izmeriti. [...] Ravno tako kakor lahko krajšamo dva iz ulomka sodih števil, lahko uporabimo Ockhamovo britev, da koristnost povsem odrežemo iz argumenta in se znajdemo z dejstvom: ljudje delajo, kar delajo.«

Čeprav je imela teorija razkritih preferenc marketinško moč utrditi prepričanje, da naj bi bila teorija povpraševanja na trdnejših nogah, se je kasneje izkazalo, da temu ni tako. Verjetno ima še vedno marketinško moč, saj se jo še vedno uči. Izkazalo se je, da je matematično ekvivalentna Hicks-Allenovi ordinalistični različici – obe teoriji od ekonomskega agenta zahtevata isto. Bila je neuspešna, ker če je definirana v točki časa, je to tautologija, saj nihče ne kupi iste košarice dobrin dvakrat; če pa je čas puščen teči, bi kršitve lahko diskontirali kot spremembo preferenc, *ceteris ni paribus* itd. Koncept izbire je Samuelson združil oziroma izenačil s konceptom preference. V modelih splošnega ravnotežja so dobrine v različnih časih *de facto* po definiciji druge dobrine, tj. nikoli nismo v isti situaciji izbire. Če oseba izbere A namesto B, trenutek kasneje B namesto C in v zadnjem trenutku C, ko bi lahko izbrala A, to ni kršitev konsistentnosti (WARP) izbir v teoriji razkritih preferenc, ker so dobrine v okviru splošnega ravnotežja definirane po času in kraju kot različne dobrine. S tem je vsakršna

»prednost« teorije izgubljena. Ekonomska teorija pravzaprav ne vsebuje časa kot takega, temveč abstraktni čas. O obširni kritiki teorije razkritih preference, da ni uspešno rešila problema, zaradi katerega je bila razvita, tj. odrešiti ekonomsko teorije vseh neopazovalnih terminov, kot je koristnost, je natančneje pisal Wong v *Foundations of Paul Samuelson's Revealed Preference Theory* (2006). Kot že rečeno, čeprav naj bi jo v uradni formulaciji bilo mogoče znanstveno testirati, saj naj bi vsebovala opazovalne termine, pa v preteklosti ni bilo vloženega veliko truda, da bi teorijo razkritih preferenc preizkusili z dejanskim empiričnim testom. Ko pa je bila podvržena resnemu testu (Sippel, 1997), kot bi se spodobilo za pozitivno znanstveno teorijo, so raziskave pokazale slabe rezultate: aksiomi razkritih preferenc (WARP in SARP) so v praksi obširno kršeni.

Teorija splošnega ravnotežja

S teorijo splošnega ravnotežja situacija ni nič drugačna, saj ne vsebuje nobene propozicije, ki bi jo bilo mogoče empirično ovreči. Ne daje nobene restrikcije temu, kar se dogaja v realnosti na agregatni ravni: vse je mogoče – tako se tudi imenuje poglavje na to temo v učbeniku, ki je standard panoge (angl. *anything goes*) (Mas-Colell et al., 1995, str. 598). Z besedami Weintrauba (1985, str. 119):

»Vprašati se o ovrgljivosti Arrow-Debreu-McKenzie modela ne pomeni biti trdoglav, pozitivističen ali rigorozen. Pomeni biti zmeden.«

Weintraub spravi celotno splošno ravnotežje v t.i. trdo jedro Lakatosove filozofije znanosti. Trdo jedro tu pomeni metafizični del katerekoli znanstvene teorije (na primer vzročnost v fiziki). Celotna ekonomska teorija je torej v njegovem pogledu metafizika onkraj spraševanja in ne empirična znanost.

Za daljšo obravnavo tematike ekonomije kot aksiomatske in neovrgljive glej Kirman (1989, 2006) ali Hildenbrand (1999), kjer lahko med drugim beremo slikovit Kirmanov prikaz (1989, str. 126):

»[...] ne glede na količino pozornosti, ki jo namenimo obzidjem, ne bo preprečilo, da je trdnjava [ekonomske teorije] prazna. Prazna v smislu, da ni mogoče pričakovati, da v njej stanujejo elementi znanstvene teorije, ki bi bili zmožni producirati empirično ovrgljive propozicije.«

V tem poglavju je bil moj namen poudariti razliko med fiziko, ki temelji na opazovanju in je empirična znanost, ter ekonomijo, ki je izpeljana iz »samoumevnih«⁶ aksiomov, kot tudi to, da je dejstev v ekonomski teoriji malo.

⁶ Tu se ne bom spuščal v poglavje anomalij, tj. rezultatov eksperimentalne ekonomije, ki kažejo, da obnašanja ljudi sistematično kršijo te aksiome. Če jih naštejemo zgolj nekaj: učinek okvira (angl. *framing effect*), preferenčni obrat (angl. *preference reversals*), socialne reference (angl. *social references*), učinki konteksta (angl. *context*

3 PROBLEM NORMATIVNOSTI IN DESKRIPTIVNOSTI V EKONOMSKI TEORIJ

Sedaj se bom posvetil problemu, ki govori o tem, da je ekonomsko teorijo zelo enostavno razumeti v normativnem smislu brez kakršnihkoli spremembe v teoriji, kar je po mojem mnenju posledica zgoraj omenjene praznosti. To je poseben problem ekonomske teorije in verjetno tudi drugih družbenih ved.

Skoraj vsi uvodni učbeniki se začnejo s poglavjem o tem, kako »razmišljati kot ekonomist«, in ne z dejstvi. Najprej se je marveč potrebno naučiti specifičnega sistema mišljenja – v našem primeru ekonomskega. Velikokrat je omenjen termin ekonomska logika, ki naj je navadni občani ne bi imeli.⁷ Fiziki se ne učijo »razmišljati kot fiziki«, tudi fizikalna logika ne obstaja. Da je nekaj na tem, da obstaja nek ekonomski sistem mišljenja opisuje študija Rubinsteina *A Sceptic's Comment on the Study of Economics* (2006). V študiji je zastavljen fiktiven problem med povečanjem profita na račun odpuščanja delavcev. Rubinstein je ugotovil, da so ekonomisti po izobrazbi boljši pri maksimizaciji dobička na račun odpuščanja delavcev od ostalih v študiji proučevanih poklicev. Medtem ko pri vprašanju, kaj bi fiktiven manager dejansko naredil, ni bistvenih razlik med različnimi izobrazbami, kar je nenavadno glede na to, da se v šolah neprestano ponavlja, da »podjetja maksimizirajo profit«, a vendar jih večina ne odgovori tako. Vprašanje je tako elementarno za samooklicano pozitivno znanost in napaka je takšna, kot če bi fizik odgovoril, da gravitacija ne privlači ali kaj podobnega. Kaže, da ekonomska teorija deluje predvsem v normativnem smislu, ekonomska teorija je posebna etika. Menim, da to povzroča določene nevšečnosti glede tega, da ekonomija proučuje to, kar je⁸. Slednje nas privede do naslednje problematike o zelo enostavnem razumevanju t.i. pozitivnih teorij v normativnem smislu.

Zgoraj omenjena teorija potrošnika je srce neoklasicizma, saj se vsi učbeniki začnejo prav z njo. Teorija obnašanja potrošnika oz. teorija povpraševanja naj bi bila razumljena kot deskriptivna teorija, ki opisuje, kako potrošnik dejansko izbira. A vendar se jo zlahka razume kot normativno, ki predpisuje, kako naj potrošnik izbere, če naj bo racionalen. Tako je navadno tudi predstavljena v začetniških učbenikih – racionalnost je opisana kot zavestna dejavnost, povsem drugače kar racionalnost dejansko pomeni v ekonomski teoriji (aksiom v ekonomski teoriji, tj. konsistentnost izbire). Slednje dejstvo je poudaril Thaler (1980) že tri desetletja nazaj. Hotelling pa je to možnost omenil že veliko prej (1949, str. 188):

»Funkcije preferenc in povpraševanja ter potrošniški presežki so navadno razumljeni kot dejanske preference in izbire ljudi. Kdaj pa kdaj ljudje ne izbirajo povsem racionalno in konsistentno [...], v vojnem stanju ima nacionalni kontrolor hrane na razpolago veliko

effects), hiperbolično diskontiranje (angl. *hyperbolic discounting*), spominski koristnostni učinek (angl. *remembered utility effects*).

⁷ Lawrence Summers uporabi takšno logiko v njegovi znani izjavi o tem, da bi svetovna banka morala podpirati izvoz toksičnih odpadkov v države v razvoju, saj je tam cena življenja nižja: »Mislim, da je ekonomska logika v ozadju izvoza toksičnih odpadkov v države z najnižjimi dohodki brezhibna in bi se morali s tem spoprijeti.« (v McPherson & Hausman, 2006, str. 12)

⁸ K temi se bom vrnil tudi kasneje, ko bo govora o performativnosti ekonomske teorije.

informacij o znanosti prehranjevanja [...] in lahko razdeli to /hrano/ med ljudi tako, da jim bo nudilo boljše zdravje in blaginjo, kot če bi vsak lahko izbral zase. Če naj proučimo takšne sisteme planiranja in alokacije ali pa potrošniške izbire, ki bi bile rezultat izboljšane informiranosti na njihovi strani, potem je pravilno, da vzamemo preference in funkcije koristnosti kot nekaj, kar ne temelji na tem, kar so potrošniki bili opazovani izbrati, ampak raje na tem, kaj bi morali izbrati, če bi bili povsem racionalni in dobro obveščeni.«

Navsezadnje je bilo razumevanje splošnega ravnotežja Walrasa v podobnem smislu normativno že davnega leta 1901. Ko je hotel pridobiti odobravanje takratnih matematikov za uporabo matematike na področju duše, je pisal pismo Poincaréju in ga vprašal za mnenje o njegovih *Elements*. Poincaré mu je poleg mlačnega odgovora odpisal v svojem klasičnem ironičnem slogu (Jaffé, 1965, pismo št. 1496):

»Vi mislite, da so ljudje neskončno egoisti in neskončno daljnovidni. Prva hipoteza bi lahko bila sprejeta kot prva aproksimacija, glede druge pa bi bilo potrebno nekaj zadržkov.«

Walras mu nato odpiše (Jaffé, 1965, pismo št. 1498, 3. oktober 1901):

»V realnosti obstajajo določena trenja v ekonomskem mehanizmu; po drugi strani ljudje niso ne popolnoma egoisti ne popolnoma daljnovidni. Iz tega izhaja, da mora uporabna teorija proizvodnje bogastva ta trenja pazljivo pokazati in jih odstraniti, kolikor je le mogoče; moralna teorija razdelitve bogastva [...] mora določiti [...] našo dolžnost, da skušamo povečati daljnovidnost ljudi, in ne zamenjati mehanizem svobodne konkurence z avtoritarnim mehanizmom.«

Poincaré mu v pismu in korespondenci skratka pravi, da je za znanost problematičen prehod iz empirične realnosti v abstrakcijo. Walras razume obratno in komentira naprej

»Kar se tiče hipotez je jasno, da je potrebno biti previden pri prehodu iz abstrakcije k realnosti.«

Walras reformulira problem iz deskriptivnega v normativnega. Namesto da bi vzel v zakup trenja, Walras pravi, da je potrebno spremeniti realnost ter poskusiti odpraviti trenja in narediti ljudi daljnovidnejše, da bi bila realnost bolj v skladu z modelom. Prav tako je bila motivacija Arrowa in Debreuja normativna pri vprašanju blaginje konkurence v njuni formulaciji splošnega ravnotežja v povojni liberalizacij ekonomij, pri Arrowu je bila normativnost še posebej izrazita (Ingrao & Israel, 2006, str. 259–273).

Arrow je videl poslanstvo ekonomistov tako:

»Economist po izobrazbi sam sebe razume kot varuha racionalnosti, pripisovalca racionalnosti drugim ter predpisovalca racionalnosti družbenemu svetu. To je vloga, ki jo bom igral.« (Arrow, 1974, str. 16)

»[...] vsakdanja uporaba termina 'racionalnost' ne sovпада z ekonomistovo definicijo [...], je raje popolna raba informacij, zdrava razumnost in tako naprej [...].« (Arrow, 1987, str. 206)

Daleč od tega, da bi ekonomist proučeval ekonomijo, kakršna *je*, proučuje racionalnost oziroma »pravilno« racionalnost, ki je določena s strani teoretika. Če pogledamo še primer iz teorije iger, lahko pri Aumannu o tej temi beremo naslednje:

»[...] eksperimentalno delo v teoriji iger [...] je protislovje v terminih in ni čudno, da veliko študij pokaže rezultate, ki so 'v nasprotju z zaključki teorije iger'« (Aumann, 1962, str. 678)

»Splošni cilji socialne fizike so v istem duhu kot tisti naravnih znanosti. To pa ne velja za teorijo iger; slednja je *normativna* teorija. Daje napotke, opisuje obnašanje (v situacijah konflikta-kooperacije) teoretičnih bitij, imenovanih 'racionalne osebe', nudi odločitvene sheme, definira 'poštene izide' in tako naprej. *Nima* namena opisovati kakršnegakoli dejanskega obnašanja, saj je to, kot je vsem znano, povsem iracionalno.« (Aumann, 1962, str. 676)

Sprašujem se, kako so takšni premisleki sploh mogoči v normalni pozitivni znanosti.

Obstoj različnih šol

Kot vsaka družbena znanost ima tudi ekonomija različne »šole«: postkeynesiansko, neorikardijansko, neokeynesiansko, avstrijsko itd. V sodobni makroekonomiji tako na primer ločujejo med pristopi sladkovodne in slanovodne makroekonomije. V fiziki in normalnih znanostih šol in paradigem ni. Ni einsteinske frakcije, ki še vedno trdi, da bog ne kocka. Tudi ni zgoraj omenjene problematike normativnosti. Kako vse to razumeti glede na to, da naj bi bila ekonomija vrednostno nevtralna pozitivna znanost, ki opisuje svet, kakor *je*?

Vsaka od teh paradigem, ki naj bi opisovala svet, kot *je*, ima povsem drugačen zaključek glede sveta ter vzrokov in posledic določenega ekonomskega pojava. Navadno je v mikroekonomskih učbenikih rečeno, da je ekonomika blaginje izbirno poglavje, a vendar imajo skoraj vsi modeli določene blaginjske lastnosti (angl. *welfare properties*), med drugim tudi splošno ravnotežje z znanima osnovnima teoremoma ekonomike blaginje. Če pogledamo katerokoli ekonomsko revijo, predvsem makroekonomske (niti približno ne zgolj revije ekonomike blaginje), lahko vidimo začetke ali konce člankov, ki se glasijo: »Optimalna politika je«, »Implikacije za politiko so«, »V tem članku analiziramo blaginjske posledice«, »Ta sprememba bi povečala družbeno blaginjo za« itd.

V priloženi tabeli so stilizirana dejstva o šolah v makroekonomiji in implicitni zaključki za ekonomsko politiko. V zadnjem delu bom razvil misel, da igra normativnost veliko vlogo v vsaki znanosti, tudi v fiziki. Znanost zahteva določene vrednote, kot so koherentnost, enostavnost, »lepota hipoteze«, ki so v literaturi imenovane epistemske vrednote. V ekonomiji pa pridejo do izraza tudi druge vrednote (eksplicitno etične) glede na to, da se lahko s pravimi *ad hoc* predpostavkami ali modelom pokaže skoraj karkoli. Verjetno velja enako tudi za aplikativno mikroekonomijo z analizami dobrobiti in stroškov, vsaj tako trdi Grinols (2004) v zvezi z igralništvom.

Tabela 1: Branjena politika

	Upravičenost vstopa države za večanje povpraševanja	<i>Laissez-faire</i>
Keynesova <i>Splošna teorija</i>	X	
IS-LM model	X	
Neravnotežne teorije (Patinkin in Leijonhuvud) in neravnotežni walrasijanski modeli	X	
Monetarizem		X
Modeli nove klasične makroekonomije (Lucas)		X
Novi keynesijanski modeli	X	
Modeli realnih poslovnih ciklov (Kydland & Prescott)		X
Nova neoklasična sinteza	X	X

Vir: M. De Vroey, *New Classical/Real Business Cycle Macroeconomics The Anatomy of a Revolution*, 2009, str. 22.

4 DUH UTILITARIZMA IN PERFORMATIVNOST EKONOMSKE TEORIJE

V tem poglavju obravnavam dve temi – v prvem delu se bom dotaknil implicitnega utilitarizma v ekonomski teoriji, v drugem pa performativne narave ekonomske teorije.

Duh utilitarizma

V prejšnjem poglavju sem se ukvarjal z možnostjo razumeti ekonomske teorije v normativnem smislu, vendar je potrebno dodati, da je ta normativnost predvsem normativnost utilitarizma, ker gradi na konceptih koristnosti, preference, blaginje itd., ki so konceptualna orodja utilitarnih etičnih teorij, za razliko od konceptov drugih etičnih teorij, kot so pravice, pravičnost in drugih.

Zgodovinsko dejstvo, da je duh utilitarizma strašil v ekonomski teoriji v začetkih 20. stoletja, je znano in verjetno straši še danes. Ko je Hicks prevedel teorijo potrošnika v ordinalistično različico, je pisal o prvem eksorcizmu (1939, str. 18):

»Če je nekdo utilitarist v filozofiji, ima čisto pravico biti utilitarist v svoji ekonomiji. Ampak če nekdo ni (in malokdo je utilitarist dandanes), potem ima pravico do ekonomije brez utilitarističnih predpostavk.«

Za Hicksa je bila zgolj kardinalnost koncepta koristnosti znak utilitarizma, kar sicer ni točno. Utilitarizem zlahka preživi tudi zgolj s konceptom preference – trenutno je mnogo utilitarizmov takšnih, ki zahtevajo zgolj zmožnost rangiranja preferenc. Drugi eksorcizem naj bi bil Samuelsonov z že zgoraj omenjeno teorijo razkritih preferenc. Vendar projekt ni bil uspešen, zato koristnost, preference in racionalnost ostajajo temeljni pojmi ekonomske teorije (obširnejši argument je podan v že omenjeni študiji Wonga iz leta 2006). Da obstaja določena

utilitarna teorija dobrega implicitna v ekonomski teoriji in da jo marsikateri ekonomist mogoče nezavedno sprejme, je poskušal pokazati Broome (1999, str. 3), ki jo imenuje teorija dobrega v zadovoljitvi preferenc (angl. *preference satisfaction theory of good*). Broome pravi, da iz tega, da ima oseba preferenco A nad B, večina avtomatično sprejme, da sledi, da je A za to osebo dobro. Za Brooma je to slaba etična teorija o tem, kaj je dobro. Slaba enostavno zato, ker je utilitarna in podleže vsem tradicionalnim problemom te teorije. Glavna slabost utilitarnih teorij je, da se osebe ne obravnava enako, temveč se obravnava enako vse funkcije koristnosti – vse preference vseh funkcij so enakovredne. Splošne probleme preferenčnega utilitarizma so teoretiki skušali krpati z uvajanjem pojmov, kot so nelegitimne preference in podobnimi. Iz identične obravnave funkcij koristnosti prav tako izhajajo znani miselni eksperimenti, kot so Nozickova koristnostna pošast (angl. *utility monster*) ali Parfitov odvrtni zaključek (angl. *repugnant conclusion*).

Če dam primer iz učbenika, ki smo ga uporabljali pri enem od predmetov, lahko najdemo tam pasus, kjer citirajo Schmalenseeja o blaginji in legalnosti ter njegov utilitarni premislek:

»Če nekdo misli, da so krivulje povpraševanja z enako možnostjo konkavne kot konveksne [...] /bi to/ lahko nekoga pripeljalo do zaključka, da bi morala biti monopolistična cenovna diskriminacija tretje stopnje zakonsko prepovedana.« (Pepall, Richards & Norman, 2008, str. 106)

Če so funkcije povpraševanja linearne, cenovna diskriminacija tretje stopnje enoznačno znižuje celotno blaginjo. Zato je v utilitarnem tonu namignjeno, da če bi to držalo, potem bi bilo potrebno to prakso narediti nelegalno enostavno zato, ker znižuje blaginjo. Moja svoboda se torej ne konča, kjer se začne svoboda drugega, ampak se konča, kjer se končuje moja blaginja.

Drugi primer, ki ponazarja zelo podoben razmislek, najdemo pri reprezentativnem agentu te ekonomske ideologije, Sormanu (svetovalcu francoskega predsednika Sarkozyja), ki v svojem poljudnem tekstu ponuja svoj recept nevroekonomije (2008, 17. paragraf):

»Ekonomske akterji imajo tendenco, da se obnašajo tako racionalno kot iracionalno. Laboratorijsko delo je pokazalo, da je en del naših možganov odgovoren za veliko naših ekonomsko zmotnih kratkoročnih odločitev, medtem ko je drugi odgovoren za odločitve, ki imajo ekonomski smisel in so navadno dolgoročneje. Nas ne bi morala država, prav tako kakor nas brani pred Akerlofovo asimetrijo s prepovedjo insiderskega trgovanja, braniti tudi pred našimi lastnimi iracionalnimi impulzi?«

Država je torej odgovorna za rezultat ekonomske dejavnosti. Vprašanje vrednosti svobode izgine, pomembna je zgolj blaginja oz. učinkovitost. Kar sem tu pisal, ni nič presenetljivo novega, veliko avtorjev je izrazilo podobne misli in skrbi. Taylor vidi v tem »utilitarno inženirsko utopijo« (1989, str. 24), kjer se vse *de facto* politično-etične odločitve, ki zahtevajo odgovornost, mistificirajo v tehnična vprašanja strokovnjakov in analiz dobrobiti in stroškov. Taylor to izrazi v lepem odstavku (1964, str. 42–43):

»Glavni interes [...] /je pogosto ta/, da bi se področje, v katerem lahko določimo odgovornost, damo pohvalo in določimo krivdo, ter nagrajujemo in kaznujemo, vztrajno manjšalo, dokler v zadnjem primeru ne bo ostalo nič: sodišča bodo zaprta ali postala inštitucije človeškega inženiringa, moralni diskurz bo odpravljen v drvarnico zgodovine in tako naprej.«

Foucault pravi tej današnji obliki vladanja vlada bio-moči (Dreyfus & Rabinow, 1983, str. xxvi in str. 6–7):

»Bio-moč je povečevanje urejenosti na vseh področjih pod pretvezo povečevanja blaginje posameznika in populacije [...] bio-moč, naša moderna forma moči, je karakterizirana s povečevanjem organiziranja populacije in blaginje za povečevanje sile in produktivnosti.«

Performativnost

Tema tega podpoglavja je to, kar v ekonomski sociologiji imenujejo performativnost ekonomije. Gre za problem, ki je v družbenih teorijah zelo star in se pojavlja v različnih oblikah, najpogosteje kot prepad med teorijo in prakso. V zgodovino pisju znanosti se pojavlja kot razlikovanje med internimi in eksternimi zgodovinami. Vprašanje je, ali je določena ideja ali teorija posledica družbenih/zgodovinskih/ekonomskih eksternih situacij, ali pa obratno – določena teorija napreduje ali se je pojavila iz notranje teoretične nujnosti. Namen te oddaljitve od moje teme normativnosti je poskus prikaza, da v praktičnem smislu ekonomska teorija ni vrednostno nevtralna, temveč vpliva na spreminjanje sveta. Ekonomska teorija ni zgolj fotoaparat, ki skuša opisovati ekonomsko realnost. Njene ideje se reflektirajo na realne ekonomije in posledično spreminjajo svet in družbo, v kateri živimo, in nenazadnje to, kar si sama postavi kot svoj predmet nepristranskega raziskovanja. Prikaz začnjam z Marxom, saj se je v marsikaterem pogledu zavedal tega problema.

Kot je znano, Marx ni razumel teorij svojih predhodnikov kot zgolj teorije ekonomije oz. kapitalizma, temveč kot integralni del razvoja kapitalističnega sistema. Zato bi bilo z njegovega vidika možno tematizirati ekonomsko teorijo kot ideologijo *tout court*. Že pogled na *Grundrisse* jasno pokaže, koliko pozornosti Marx namenja svojim predhodnikom in sodobnikom v delu *Teorije presežnih vrednosti* (Elster, 1985, str. 494–511). Kritiziral je, da njihova politična ekonomija stanja, ki so historično specifična, teoretično naredijo v transhistorična. Skušal je prikazati nastanek ekonomskih teorij kot zgolj odraz materialnega stanja produkcijskih sil in razmerij v določenem času. Podobno jih kritizira v *Bedi filozofije* (1955, str. 54):

»Ko ekonomisti pravijo, da so današnje relacije – relacije buržoazne produkcije – naravne, implicirajo, da so to relacije, v katerih je bogastvo ustvarjeno in produkcijske sile razvite v skladu z zakoni narave. Te relacije so torej same naravni zakoni, neodvisni od vpliva časa. So večni zakoni, ki morajo vedno obvladovati družbo. Torej: bila je zgodovina, ampak je ni več. Bila je zgodovina, saj so bile institucije fevdalizma in v teh institucijah fevdalizma najdemo precej drugačna produkcijska razmerja od tistih v buržoazni družbi, ki jih ekonomisti skušajo prikazati kot naravne in kot take, večne.«

Podnaslov *Grundrisse* je namreč *Kritika politične ekonomije*. Za Marxa ideologija ni bila zgolj iluzija ali pristranskost, ki jo je mogoče odpraviti, temveč lažna zavest, ki je ni moč odpraviti in je posledica interesov. Edini razred, ki ima moč neideološke zavesti je proletariat, saj v ozadju nima interesov in nima, razen okov, ničesar izgubiti. Edini problem je, kako naj proletariat doseže razredno zavest. Marx je preprosto menil, da je v zadnji instanci vse poddoločeno z materialnim stanjem produkcijskih sil. Ta koncepcija ideologije se je nadaljevala v vseh sledečih marksizmih. Althusser je zapustil Marxovo koncepcijo tega, da je kje kakršnakoli lažna zavest – vse je ideologija, vključno z marksizmom. Zanj resničnost in neresničnost pripadata zgolj laboratorijskim znanostim, predvsem fiziki. Vse ostalo, se pravi teorije družbe, pa so ideologija, ki namesto resničnosti in neresničnosti imajo lastnost pravičnosti in nepravičnosti (zanj je ideologija performativna. O sorodni koncepciji performativnosti bo govora kasneje). Tu bomo Marxa in marksizme zapustili, med drugim tudi zato, ker menim, da je v marsikaterem smislu napačen. Menim, da je 11. teza o Feuerbachu napačna, Marx je šele na podlagi svoje interpretacije sveta lahko postavil tirnice za spremembo le-tega.

Prepričljivo historično analizo povezanosti evolucije ekonomske teorije in dejanske ekonomije v znanem delu *Velika preobrazba* je v podobnem duhu napisal Polanyi – z znano tezo »*laissez-faire* je bil planiran« ter analizami, kako je šele s pomočjo Ricardove teorije lahko nastal trg dela. Zanimivo je tudi, da znanost, ki proučuje ekonomijo, nosi isto ime kot njeno področje raziskovanja – ekonomija (isti jezikovni pojav najdemo tudi v francoščini in italijanščini).

Nekateri sodobni ekonomski sociologi podobno analizirajo ekonomsko teorijo v luči dejstva, da je performativna (na primer Callon, 1998; MacKenzie, 2006 ali MacKenzie et al., 2007). To je čisti obrat od Marxa: teorija spreminja oziroma performira svet in ne obratno.

Koncept performativnosti je izposojen iz Austinove teorije jezika in govornih dejanj (angl. *speech acts*). Austin se je uprl takratnemu splošnemu pojmovanju jezika, ki naj bi bil zgolj v funkciji opisovanja sveta. Zanj je primer performativnega stavka naslednji: »To ladjo imenujem Kraljica Elizabeta«; stavek prinese na svet novo dejstvo, da se ta ladja odslej imenuje Kraljica Elizabeta. Mogoče je še boljši primer, ko se na poroki izreče »da« in sta osebi od tedaj v novem razmerju. Ti stavki torej niso resnični/neresnični, ampak spremenijo svet. Od tod naslov njegovega dela *Kako napravimo kaj z besedami*.

Koncept, da ekonomska veda ne samo opisuje ekonomijo, ampak je v nekem smislu njen integralni del, izrazi Michel Callon v svoji sociološki knjigi, ki je bila med prvimi na to temo (1998, str. 2):

»Stališče, katerega sem zavzel [...] sloni na vztrajanju, da ekonomska teorija v širokem smislu termina performira, oblikuje in formatira ekonomijo, prej kot zgolj opazuje, kako ta deluje.«

Najprepričlivejše analize in dodatna ilustracija tega koncepta so študije v finančnem sektorju, predvsem na trgu opcij. Dokler niso bili izdelani teoretični modeli o cenjenju teh instrumentov, trg skoraj ni obstajal oziroma je trgovanje z nekaterimi instrumenti bilo celo prepovedano,

nato pa je trg izvedenih finančnih instrumentov eksplodiral. Torej je šele teorija naredila možnost trga in prav v tem smislu je bila performativna. Od tod rahlo provokativen naslov knjige *An Engine Not a Camera, How Financial Models Shape Markets*

»Empirični uspeh se ni zgodil zato, ker je model opisoval neko predhodno obstoječo realnost: kot rečeno, začetno sovpadanje med realnostjo in modelom je bilo precej slabo. Temveč [...] so se trgi sčasoma spremenili, tako da so marsikatero predpostavko modela divje nerealistične, ko je bil model objavljen leta 1973, postale bolj točne.« (MacKenzie & Millo, 2003, str. 122)

»Blackov, Scholesov in Mertonov model ni opisoval nek že obstoječi svet: ko je bil prvič formuliran so bile njegove predpostavke precej nerealistične in empirične ocene so se sistematično razlikovale od napovedi modela. Vendar so se finančni trgi počasi spremenili, da so se prilagodili modelu. Delno je bilo to rezultat tehnoloških napredkov v dostopnosti cen in procesiranju transakcij. Deloma pa je bilo to rezultat same teorije cenjenja opcij. Modeli cenjenja so začeli oblikovati način, kako so udeleženci mislili in govorili o opcijah, še posebej skozi ključen, povsem od modela odvisen, koncept 'implicitirane volatilnosti'.« (MacKenzie & Millo, 2003, str. 137)

MacKenzie ločuje veliko vrst performativnosti, saj lahko model bodisi naredi realnost bolj podobno modelu, bodisi deluje v nasprotni smeri, ali pa zgolj vpliva na realnost tako ali drugače. Soroden performativnosti je koncept refleksivnosti, ki je tudi lastnost vsake družbene teorije in izhaja iz dela Mertona izpred pol stoletja o samoizpolnjujočih prerokbah (1948) – obstajajo dobri razlogi za sum, da so teorije družbenih ved fundamentalno različne od naravnih znanosti, ker lahko postanejo osnova za obnašanje in s tem spreminjajo okolje, v katerih so aplicirane. Ti in sorodni koncepti so ekonomistom domači. Navsezadnje sloni bistvo Lucasove kritike na podobnih tleh: agenti spremenijo pričakovanja in obnašanja glede na ekonomsko politiko in s tem spremenijo strukturo modela, ki naj bi bil uporabljen za preučitev te politike. Podobno velja za t.i. Goodhartov zakon.

Menim, da dejstvo, da se ideje ekonomske teorije lahko razširijo v akterje v ekonomski sferi in s tem spremenijo obnašanje le-teh, povzroča precejšnjo nevšečnosti za kakršnokoli možnost ekonomije kot normalne pozitivne znanosti. Teorije o obnašanju molekul, ko so te na široko sprejete, ne spreminjajo tega, kako se molekule obnašajo, nasprotno pa teorije obnašanja ljudi na trgih to obnašanje lahko spremenijo. Menim, da v principu ni veliko možnosti, da bo kdaj obstajalo pozitivno telo vednosti o ekonomiji v pomenu, kot ima fizika pozitivno telo vednosti o delovanju narave. Performativnost ekonomske teorije povzroča nevšečnosti tudi v normativnem smislu, kot piše Henley (1987, str. 64–65):

»[...] ekonomija mogoče enostavno ustvarja samoizpolnjujočo prerokbo. Ker na primer, če ekonomisti pravijo, da maksimizacija koristnosti pelje v družbeno optimalnost, potem s tem *proizvedejo utemeljitev za maksimizacijo koristnosti, čeprav ta predhodno ni obstajala. S krščanskega vidika mora to biti stvar določene zaskrbljenosti, da ekonomisti mogoče pripomorejo k spodbujanju samo-zainteresiranega obnašanja.*«

Maksimizacija koristnosti je tu razumljena kot zavestno samozainteresirano delovanje. Predpostavka, ki je v učbenikih mikroekonomije, kot tudi na predavanjih, običajno dodana kot dodana vrednost, čeprav je formalna teorija ne potrebuje, ker je, kot že rečeno, kot formalna konceptualno in empirično prazna. Glede na zgoraj omenjeno študijo Rubinsteina je verjetno v slednjem odstavku Henleyja zrno resnice.

5 DIHOTOMIJA DEJSTEV IN VREDNOSTI

Standardni argument

V preteklosti je bilo veliko govora o vrednostni nevtralnosti ekonomije, o možnosti vrednostne nevtralnosti ter potrebi po tem in nadalje tudi o statusu ekonomske teorije kot znanosti. V zadnjih letih ni več tako. V svojem najnovjšem članku na to temo Mongin (2002, str. 3) pravilno ugotovi, da je metodološka literatura, ki naj bi se ukvarjala s tem vprašanjem, neuporabna – odgovore gre veliko uspešneje iskati (predvsem) v metaetični literaturi analitične filozofije.

Večina metodologov, ekonomskih filozofov in ekonomistov, ki pišejo na temo, se globini problema enostavno izogne. Caldwell (1994, str. 226) nameni problematiki v svoji metodološki knjigi en stavek in napoti bralca v opombi k dodatni literaturi. Hands (2001, str. 33–34) zaključí s problemom na eni strani s sklicevanjem na Huma. Vprašanje razumevanja (nem. *verstehen*), ki je bilo ključno v nemškem prostoru za vzpostavitev duhoslovnih znanosti (nem. *Geisteswissenschaften*) je tudi postavljeno v opombo (2001, str. 42) – menim, da je problem interpretacije v ekonomiji ključen, saj je interpretacija edini razlog, da so ekonomski modeli prepričljivi. Za razliko od enačb v fiziki, ki delujejo ne glede na različne interpretacije, so ekonomske »enačbe« v osnovi odvisne od tega, kako se jih interpretira.⁹ McCloskey (1983, str. 486) v svojem znanem metodološkem članku, s katerim je prepričal veliko ekonomistov v nekritično mišljenje, nameni temi vrednostne nevtralnosti zgolj opombo.

Blaug (1993, str. 112–134) ponudi daljši standardni argument vrednostne nevtralnosti, a zopet s sklicevanjem na Huma in tako lahko pri njem beremo naslednji odstavek:

»Doktrina vrednostno nevtralne družbene znanosti trdi: prvič, da je logični status dejstvenih, deskriptivnih je-stavkov *različen v vrsti* od logičnega statusa normativnih, preskriptivnih morati-stavkov [...].« (Blaug, 1993, str. 117) (op. moj kurziv za poudarek)

Teorija ločitve dejstev in vrednosti ni podana, kakor tudi ni argumentirana. Dejstvo in deskriptivno je vzeto za sinonimno. Konceptije dejstva, vrednosti, sveta, objektivnosti ostanejo povsem implicitne. Vzeto v zakup je tudi, da obstaja nekaj takega, kot je deskriptiven stavek (angl. *descriptive statement*) oziroma dejstven stavek (angl. *factual statement*). Niti ni sklicevanja na sodobnejše teoretike dihotomnosti, kot so Mackie, Hare ali Blackburn. Dihotomija je enostavno razumljena kot kulturna institucija, kot samoumevnost. Blaug poda naslednjo velikokrat videno tabelo:

⁹ To je med drugim tudi, v kolikor sem seznanjen, uradna interpretacija kvantne mehanike. Teorija deluje, čeprav je narediti smisel iz nje težko oziroma interpretacija ni pomembna.

Tabela 2: Humova giljotina, ekvivalentne protipomenke

pozitivno	normativno
je	morati
dejstva	vrednosti
objektivno	subjektivno
deskriptivno	preskriptivno
znanost	umetnost
resnično/neresnično	dobro/slabo

Vir: M. Blaug, *The Methodology of Economics: How Economists Explain*, 1993, str. 113.

Klappholz v starejšem, vplivnem, metodološkem članku poda na to temo standardno videnje (ponovno s sklicevanjem na Huma in filozofijo 18. stoletja) (1964, str. 98–99):

»Ortodoksna pozicija sloni na Humovem opazovanju, da norme ali predlogi ne morejo biti deducirani zgolj iz deskriptivnih stavkov; deskriptivni stavek je definiran kot stavek, ki ima resničnostno vrednost (to pomeni, da je mogoče ugotoviti njegovo resničnost). Stavki, ki imajo resničnostno vrednost so torej vrednostno nevtralni, predlogi ne morejo biti deducirani zgolj iz teh stavkov; logično ti stavki nimajo etičnih implikacij. Ker je znanstveni del ekonomije sestavljen izključno iz deskriptivnih stavkov, ne more imeti nobenih etičnih posledic in je torej slednji vrednostno nevtralen.«

Standardna formulacija torej pravi, da so vprašanja o dejstvih neodvisna od vprašanj o vrednostih. Ni vprašanja o dejstvih, ki se ga da razrešiti s sklicevanjem na vrednosti, in ni vprašanja o vrednostih, ki bi se ga dalo rešiti s sklicevanjem na dejstva. Dopusčeno je, da vrednosti vplivajo na izbiro teme za proučevanje, mogoče tudi metode proučevanja, a raziskovanje kot tako je vrednostno nevtralnno. Standardna formulacija tudi dopušča, da imajo pozitivne raziskave lahko posledice za implementacijo politik, ker pokažejo pot, kako lahko pridemo do zaželenega stanja. Znanost je torej lahko vrednostno nevtralna in mora taka tudi biti ter poleg redkih izjem tudi je. Vprašanje je torej le za znanstveno metodološko »policijo«, ali je določeni znanstvenik tudi v praksi to delal ali ne.

Putnam je že vrsto let kritiziral dihotomijo dejstev in vrednosti (vrednot) (Putnam, 1981, 1990, 1994). Putnam pravi, da bi moral imeti vsak človek mnenje o tem filozofskem vprašanju; če so ostala vprašanja (na primer filozofije jezika, epistemologije) izbirna (izbirna v smislu pomembnosti za življenje) bi slednje vprašanje ne smelo biti. Je vprašanje, ki je pomembno za vsakdanje življenje in odnos do sveta (1981, str. 127). Svoje raziskave na to temo nadaljuje tudi še kasneje (Putnam, 2002), in sicer s poudarkom na tem, kako je bila ta dihotomija artikulirana in po njegovem mnenju škodljiva ekonomiji. V nadaljnjih delih (Putnam, 2003) svoje mnenje še podkrepil in eksplicitno napade ločitev med normativnim in pozitivnim, kakor je razumljeno v ekonomiji (Putnam & Walsh, 2009). Zato menim, da je pregled njegovega dela in argumentacij smiselno, saj predstavlja sintezo rezultatov dogajanj in debat v filozofiji 20. stoletja.

V nadaljevanju sledi nekoliko zgodovinski pregled, kako je bila dihotomija dejstev in vrednot

argumentirana od Huma dalje. Humova giljotina oz. »Humov zakon« v nasprotju s prepričanji in pogostimi citiranji zahteva določeno metafiziko oziroma metaetiko (tj. kakšna je narava vrednosti).¹⁰ Gre za vprašanje, kaj je to dejstvo (angl. *fact*), vrednost (angl. *value*), lastnost, objektivnost – vsi ti pojmi zahtevajo določeno metafiziko.

Hume in Descartes

Če bi sledili zgodovinskemu nastanku danes samoumevne razlike med dejstvom in vrednostjo, bi lahko videli, da ta razlika ni prav nič samoumevna, temveč je globoko problematična. Ideji se navadno sledi do Huma in tega, kar nekateri imenujejo »Humov zakon« (iz tega, »kako stvari so«, ne moremo sklepati na to, »kako bi stvari morale biti«). Ljudje, ki so pripravljene razlikovanje sprejeti kot samoumevno, pozabljajo, da izhaja razlikovanje iz specifične Humove metafizične zastavitve, ki bi jo sami najbrž težko sprejeli, če bi jo naredili eksplicitno. Hume je razdelil človekovo spoznanje na dve polji: na eni strani spoznanja, ki se tičejo relacij med idejami (sem spada matematika); na drugi pa spoznanja, ki se tičejo dejstev. Ta ločitev se je kasneje formulirala kot razlika med analitičnimi in sintetičnimi spoznanji. Analitična naj bi bila spoznanja, ki so neodvisna od dejstev, t.i. resnice razuma; sintetična spoznanja pa temeljijo na dejstvih. Kaj je mislil Hume z dejstvom, ki nastopa v distinkciji dejstev in vrednosti, genezo katere skušam prikazati? Hume z dejstvom ne misli na nič drugega kot na čutni vtis. Iz razdelitve med resnicami razuma in resnicami dejstev izhaja tudi Humova empirična teorija verifikacije, po kateri moramo vsako zavestno dejstvo bodisi uvrstiti med resnice matematike, bodisi pokazati, iz katerih čutnih vtisov izhaja. Če se ozremo na čutne vtise, potem lahko takoj ločimo vtise notranjega čuta, tj. občutja in čustva, od vtisov zunanjih čutov, tj. vizualni, slušni in drugi vtisi. Hume je radikalen senzualist in njegova metoda verifikacije je redukcija vseh pojmov na čutne vtise, tako vtise notranjega kot zunanjega čuta. Med Humovim napadom na metafizične in etične pojme vlada strog paralelizem. V praksi bi to izgledalo nekako tako: če vzamemo na primer pojem krivice, bi se Hume najprej vprašal, ali se kje nahaja kakšen čutni vtis, ki bi mu ustrezal. A ker ne moremo reči, da imamo kakšno občutje, ki jo imenujemo krivica, bi Hume pojem reducirjal na komponente občutja, ki jih oseba občuti, ko pravi, da je nekaj krivica. Tako bi se krivica na primer glede na določene okoliščine izkazala za občutje razžaljenosti neke osebe. Če nekomu rečemo, da je dober človek, bi Hume glede na okoliščine etični pojem dober v tem primeru lahko spet razložil kot občutje hvaležnosti ali razstavil na kakšno drugo občutje. Opozoriti je potrebno, da je na primer hvaležnost, če jo sprejmemo kot občutje, že po sebi moralno obarvano. Enako logiko, kot jo uporablja pri kritiki etičnih pojmov, Hume uporabi tudi pri kritiki metafizičnih pojmov, kot so duša, bog, vzročnost. Vzemimo vzročnost, ki jo Hume razume kot metafizični pojem. Jasno je, da na ravni vtisov ne bo našel vzročnosti, na ravni čutnih vtisov lahko najde le sosledje vtisov, zato Hume zvede pojem vzročnosti na navado. Sosledja vtisov, kolikor se nam vtisne v spomin in ni povsem kaotično, si lahko zapomnimo oziroma se nanj navadimo. Razvidno je, da so razlogi, zaradi katerih zavrne možnost etičnih norm povsem enaki razlogom, zaradi katerih zavrne pojem vzročnosti in možnost česa takega,

¹⁰ Čeprav obsega pregled večinoma Putnamove argumente, pa je potrebno poudariti, da so do enakih zaključkov prišli tudi John McDowell, Robert Brandom, Karl-Otto Apel, Charles Taylor in drugi.

kot je naravna zakonitost. Sedaj je tudi razvidno, zakaj iz dejstva – iz tega, kako stvari so – ne moremo sklepati na najstvo, kako bi morale biti, namreč iz preprostega razloga, ker iz dejstva, kakor ga razume Hume (tj. kot čutni vtis), se ne da na nič sklepati. Ljudje radi pozabljajo, da zaradi istega razloga, zaradi katerega Hume ne more sklepati iz dejstev na npravne norme, ne more tudi sklepati iz dejstev na naravne zakonitosti.

Praden začnem obravnavati pozitivizem, bi bilo smiselno pogledati na drugo stran, k racionalistu Descartesu, predvsem zato, da bi predstavil duh časa. Descartesov metodološki dvom in skeptična usmerjenost do tega, kar nam kažejo čuti, je zelo znana zgodba. Vendar iz česa izhaja to nezaupanje? To nezaupanje je neposredni izraz velikih obratov in dogodkov v znanosti tistega časa. S Kopernikom je postalo jasno, da je slika, ki nam jo daje vsakdanja izkušnja o stvareh, enostavno napačna. Refleks in odziv na ta dogajanja ter nezaupanje je racionalizem. Da stvar postane jasna, je dovolj pogled na slavni Descartesov primer o vosku iz njegovih *Meditacij*. Descartes se sprašuje, kako spoznava vosek, ki je pred njim. Prižge svečo, ki se mu pretopi pred očmi, vsi čutni vtisi se spremenijo, spremeni se oblika, vonj, barva. Kako torej še ve, da ima pred seboj še vedno prav taisti vosek? Za Descartesa je odgovor enoznačen: voska ne spoznavamo preko čutov, temveč preko razuma. Tako imamo dva ekstrema: na eni Descartesov in Leibnizov racionalizem ter na drugi strani Humov empirizem, ki je predstavljal poskus kritike in prizemljitve racionalizma, a se je iztekel v radikalen senzualizem.

Descartes uvede koncept reprezentacije med realnostjo in videzom, s katerim je zamenjal antični koncept podobnosti. Kopernik uvidi, da je kroženje sonca okrog navidezno stacionarne zemlje zgolj videz. Z geometrično in algebraično manipulacijo je tako lažje razumeti realnost. Da je ta prijem deloval, je bil bistven globalni izomorfizem med obema sistemoma: med matematično formulo in stvarjo, ki naj jo reprezentira, naj bi bilo nekaj skupnega, oziroma oba sistema naj bi imela neko skupno lastnost. Ta koncept je med drugim bistvenega pomena, da je matematizirana ekonomska teorija prepričljiva, saj zanjo velja enako – model naj bi bil reprezentacija realnosti, ki naj bi zajel neko ključno lastnost. Ekonomski agent naj bi reprezentiral osebo. Čeprav menim, da bi bila ta tematika zelo pomembna tudi za mojo temo, se v podrobnosti ne bom spuščal. Saj skupaj s to koncepcijo agenta gre mehanicistična, deterministična metafizika, ki pelje za sabo koncepcijo človeka, določeno prakseologijo, idejo, da je mogoče enostavno ločiti cilj od poti do cilja, implicitni utilitarizem itd. – kar je vse potrebno predelati, da dobimo kakšen smisel iz ekonomske teorije. Vse skupaj pa je, menim, daleč od nevtralnega.

Logični pozitivizem

Sledi precejšen časovni skok, in sicer do pomembnega gibanja, t.i. logičnega pozitivizma (kasneje empirizma) v 20. stoletju. Izpustil sem celotno gibanje nemškega idealizma, ki je rešil ali vsaj skušal rešiti zgoraj obravnavane dihotomne pozicije empirizma in racionalizma. Skok je upravičen, saj so ga preskočili tudi logični pozitivisti, ki so, kot pravi Putnam (2002, str. 9), otrok empirizma v 20. stoletju. A tudi celotnega gibanja logičnega pozitivizma ni mogoče natančno predstaviti. Navedel bom le nekaj glavnih izhodišč ter se natančneje

osredotočil na točko zatona pozitivistične paradigme, tj. k prispevku Quina.

Logični pozitivizem izhaja iz razmaha in novih prebojev logike iz konca 19. in začetka 20. stoletja, katerih kot pionirja velja omeniti Fregeja. Logiko so razumeli kot formalni jezik. Najmanjša pomenska enota je kmalu postal stavek oziroma propozicija, zato govori Quine kar o lingvistično epistemološkem obratu. Sestavljati se je začelo velike aksiomatizirane sisteme logike, ki naj bi temeljili na logičnih zakonih. Iz njihove zastavitve izhaja tripartitna razdelitev vseh možnih sodb na sintetične (ki morajo biti empirično preverljive), analitične (resnične na podlagi samih logičnih pravil) in kognitivno brezpomenske ali brezpredmetne. Slednji so stavki, ki ne spadajo ne v prvo in ne v drugo kategorijo; sem sodijo vse estetske, etične metafizične in teološke sodbe. Resnica stavkov, ki so sintetični je tako odvisna od stanja stvari, ki je razumljeno kot dejstvena podlaga resničnosti takega stavka. Pomen določenega stavka je metoda njegove verifikacije.

O zadnji postavki se je kasneje začelo govoriti kot o teoriji verifikacije pomena stavkov (angl. *verifiability theory of meaning*). Pomen stavka naj bi bil v metodi, kako se ga empirično potrdi ali ovrže. Analitičen stavek je skrajni primer, ki velja v vsakem primeru, neodvisno od empirične verifikacije. V čem je narava razmerja med stavki in izkustvom, ki bodisi prispeva ali odvrča od potrditve? Gre za trditev, da je vsak smiseln stavek možno prevesti v stavke o neposrednem izkustvu, kar je radikalni redukcionizem. V skrajni različici, kot smo videli pri Humu, naj bi bilo mogoče vsak termin zvesti na poročilo ali kar imena čutno danih stvari. Pri Humu je bilo nejasno tudi to, kaj naj se vzame kot čutno danost, ali naj se ustavi pri kompleksnih predmetih izkustva (na primer smrekah, mačkah) ali je potrebno kot čutni vtis vzeti bolj primitivne vtise (kot so vtisi barve, vonja, ki še niso popredmeteni). Pri logičnih pozitivistih, na primeru redukcionizma Carnapa, je osnovna pomenska enota stavek in naloga je le-te prevesti v jezik čutnih danostih, ni pa mogoče to storiti za posamezne termine posamično.

Carnap je bil prvi empirist, ki se ni strinjal zgolj z zatrditvijo možnosti redukcije znanstvenih stavkov na neposredne opazovalne stavke o izkustvenih danostih ter se je resno lotil konkretnega poskusa redukcije. Tega se loti v *Der Logische Aufbau der Welt*, kjer pravi, da je vsako sodbo o dejstvih možno transformirati v stavke osebnih neposrednih čutnih zaznav (nem. *Elementarerlebnisse*). Vidimo lahko, da je metoda verifikacije navkljub velikim spremembam neposredno dedič Humove metafizike, tudi pojem dejstva je na tej ravni še vedno razumljen kot čutni vtis ali zaznava; spremenilo se je le to, da je potrebno verificirati stavke oziroma propozicije in ne pojmov ali metafizičnih terminov.

Problem je, da so v tem času fizično-matematične in naravne znanosti že zelo napredovale in odkrivalo marsikatero stvar, za katero ne velja le, da je ne moremo videti, temveč tudi z nobeno pripravo neposredno opazovati, saj so to teoretične postavke, ki sledijo iz celotnega telesa fizike (na primer elektron, proton, ukrivljen prostor-čas in podobno). To je imelo za posledico, da je postalo propozicije znanosti vedno težje reducirati na neposredne čutne zaznave. Sam Carnap je moral opustiti svoj projekt iz *Aufbaua*. Logični pozitivisti pa so še vedno, z nekaj liberalizacije več, vztrajali pri svojih tezah. Še vedno je bil nujen pogoj, da bi

stavek imel pomen, da je ta izrazljiv v jeziku znanosti (kot jezik znanosti je tu mišljen formalen jezik, sestavljen iz logike in matematike, ki so ga gradili pozitivisti), ter drugič, predikati stavkov, da bi bili sprejeti v jezik znanosti, so morali biti opazovalni termini (angl. *observation terms*) ali možni redukcije z določenimi formalnimi pravili v opazovalne termine. Drugi termini matematike in logike so spadali v analitični del jezika znanosti. Carnap in Reichenbach sta skušala znanost oziroma t.i. metodo znanosti (izbiro hipotez) reducirati v algoritem. To je bil navsezadnje temelj, da naj bi znanost napredovala po formalni metodi in torej v nekem smislu bila vrednostno nevtralna – sprejem teorij bi bil neodvisen od posameznika.

Quine

Zaradi vidnih neuspehov zastavitve logičnih pozitivistov se Quine v spisu *Two Dogmas of Empiricism* spopade z obema postavkama logičnega pozitivizma, ki jih, kot pove že naslov, Quine imenuje kar dve dogmi. Prva dogma naj bi bila vera v temeljno dihotomijo med resnicami, ki naj bi bile analitične, utemeljene na pomenu, neodvisnem od dejstev, ter resnicami, ki so sintetične in tako utemeljene na dejstvih. Druga dogma naj bi bila sama teorija verifikacije ali redukcionizem, tj. prepričanje, da je vsak smiseln stavek enak nekakšnemu logičnemu konstrukt, izpeljanemu iz stavkov o neposrednem izkustvu in je potemtakem mogoče vse stavke zvesti na stavke o neposrednem izkustvu.

Quine v svojem pomembnem eseju naravno prepričljivost in razumnost pozicije logičnih pozitivistov skicira tako (1951, str. 34):

»Samoumevno je, da je v splošnem resničnost odvisna tako od jezika kot tudi od izven lingvističnega dejstva. Trditev 'Brutus je ubil Cezarja' bi bila neresnična, če bi bil svet drugačen v določenem vidiku, vendar bi bila neresnična tudi, če bi 'ubil' imel smisel 'rodil'. Obstaja torej skušnjava predpostaviti, da je v splošnem resničnost stavka na nek način analizabilna v lingvistično komponento in dejstveno komponento. Ob tej predpostavki je razumno meniti, da je pri nekaterih stavih dejstvena komponenta nična; ti stavki naj bi bili analitični. Ampak kljub vsej njeni apriorni razumnosti, meja med analitičnimi in sintetičnimi stavki ni bila podana.«

V naslednjem citatu, ki se nanaša na pravkar navedenega, lahko beremo o povezavi obeh postavk (Quine, 1951, str. 38):

»Bolj naravnost, prva dogma jasno podpira drugo na ta način: v kolikor je sprejeto, da je pomenljivo v splošnem govoriti o potrditvi in zanikanju določenega stavka, izgleda pomenljivo govoriti tudi o mejnem stavku, ki je brezvsebinsko potrjen, ipso facto, naj pride kar že pride, in ta stavek je analitičen. [...] Obe dogmi sta torej v svojih koreninah identični. Nazadnje smo premislili, da je v splošnem resnica stavka jasno odvisna tako od jezika kot od izven lingvističnega dejstva in pripomnili, da to samoumevno stanje pelje za seboj (ne logično, ampak naravno) občutek, da je resničnost stavka nekako analizabilna v lingvistično komponentno in dejstveno komponento. Dejstvena komponenta mora, če smo empiristi, v zadnji instanci spadati pod določena potrditvena izkustva.«

Glede na povezavo obeh dogem je Quine prepričan, da če pokaže, da je nemogoče podati jasen kriterij, ki bi upravičeval dihotomijo med analitičnimi in sintetičnimi sodbami, potem pade tudi teorija verifikacije, kakor je zastavljena v logičnem pozitivizmu. Zato se v spisu Quine ukvarja predvsem z analizo pojma analitičnega. Pokazati poskuša, da ni mogoče podati jasne opredelitve analitičnega, ki bi utemeljila dihotomijo med obema razredoma trditev. Tu se ne moremo poglobiti v Quinovo analizo in k temu, ali mu je res uspelo pokazati, kar si je zastavil. Pa tudi ni potrebno, da bi se v to spuščali, saj je razvidno že iz propada Carnapovega projekta in splošne neplodnosti teorije verifikacije z redukcijo na raven posameznih stavkov, da je bilo treba storiti korak naprej. In ravno tega skuša storiti Quine. Lahko le pripomnim, da je bil spis zelo odmeven in se o tem še danes razpravlja.

Redukcije stavka za stavkom po Quinovem prepričanju ni mogoče izpeljati, zato sam predlaga naslednje (1951, str. 38):

»Moj nasprotni predlog, ki izhaja v bistvu iz Carnapove doktrine o fizičnem svetu v *Aufbauu*, je, da so naši stavki o zunanjem svetu soočeni s sodiščem izkustva ne individualno, ampak kot organska celota.«

Tisto, kar je odgovorno sodišču izkustva tako ne more biti nobena posamezna propozicija, marveč samo naša celotna teorija o svetu vzeta skupaj (Quine, 1951, str. 39):

»Enota empiričnega pomena je celotna znanost.«

Za Quina je znanost mreža propozicij, ki so med seboj odvisne. Če sledimo metafori, potem so v središču mreže propozicije matematike in logike, ki so karseda daleč od izkustvenih danosti; bolj kot se nekdo pomika k obrobju, bolj so propozicije vezane na samo izkustvo, mejni primeri bi bili opazovalni stavki o neposrednem izkustvu, ki smo nagnjeni hitro revidirati, če jih opazovanje ne potrdi. Vendar je tukaj potrebno biti zelo pazljiv, saj bi nekdo lahko mislil, da propozicije iz obrobja neposredno odgovarjajo izkustvu, s tem pa se ne bi premaknil iz stališča logičnega pozitivizma. Quine vztraja, da noben stavek posamično ne more biti odgovoren izkustvu (1951, str. 40):

»Katerikoli stavek je lahko obdržan kot resničen, karkoli že pride, če naredimo dovolj drastične spremembe drugod v sistemu.«

Kljub še tako nasprotujočemu izkustvu lahko nekdo ohrani katerikoli stavek tudi iz periferije, če je pripravljen spremeniti ostale propozicije v sistemu. To je posledica tega, ker se celotna mreža pogojuje, je soodvisna. Zato Quine na vprašanje, ali lahko ločujemo med tem, kar naj bi bilo čisto dejstvo, in tem, kar je naša konvencija, lahko v zaključku spisa *Carnap and Logical Truth* odgovori, da ne moremo (1963, str. 406):

»Izročilo naših očetov je tkanina stavkov. V naših rokah se razvija in spreminja skozi naše bolj ali manj arbitrarne in namerne revizije ter dodatke, bolj ali manj odvisne od nepretrgane stimulacije naših čutnih organov. Je sivo izročilo, črno z dejstvi in belo s konvencijami. Ampak nisem našel nobenega razloga, da bi zaključil, da je v njej katera nit povsem črna ali povsem bela.«

Če se sedaj ozremo nazaj na moj kratek prikaz empirizma in teorije verifikacije, ki sem ga skiciral od Huma do Quina, sta razvidni vsaj dve stvari.

Najprej je takoj opazna velika inflacija tega, kar naj bi bilo potrebno preveriti z redukcijo na dejstveni plati. Tako je pri Humu videti, da je potrebno sodišču izkustva podvreči vse termine oziroma metafizične pojme posebej. Za logične empiriste ni mogoče preverjati posameznih terminov, temveč je minimalna enota pomena in verifikacije postal stavek oziroma propozicija. S Quinom pa je izkustvu odgovorna šele naša celotna teorija o svetu. Druga stvar, ki je opazna, je specifično mesto, ki jo igra dejstvo v zastavitvi empirizma. Danes se govori o dejstvih vsepovprek. Tako se reče, da je dejstvo to, da se zemlja vrti okrog sonca in ne obratno; da če cena blaga naraste, povpraševanje pade; da kajenje povzroča raka itd. Vendar v vseh teh primerih ima dejstvo pomen, ki je ekvivalenten trditvi »resnično je« in ne ustreza temu, kar je v tradiciji empirizma bilo tisto specifično dejstvo. Vse takšne resnice bi po metodi verifikacije bilo potrebno šele reducirati na dejstva. Po Humovi različici na neposredne primitivne čutne vtise, po metodi logičnih pozitivistov pa na stavke o neposrednem čutnem izkustvu. V obeh primerih je dejstvo šele in samo skrajna neposredna čutna danost.

Na tem mestu se lahko še na kratko dotaknem Quinovega dela *The Pursuit of Truth*, ki je bil objavljen veliko kasneje, leta 1992. V tem delu Quine med drugim obravnava tudi že omenjene opazovalne stavke, to so stavki o neposrednem izkustvu, ki naj bi spadali na prej omenjeno periferijo polja znanosti, na njen skrajni rob. To so stavki tipa »Dežuje«, »Zajec«, »Mrzlo je«, ki so direktno vezani na spremljajoče opazljive okoliščine. Stavki so kvalificirani kot priložnostni stavki, resnični ob nekaterih priložnostih, neresnični ob drugih. Vendar se Quine sprašuje ravno o teh okoliščinah, od katerih je odvisna resnica opazovalnih stavkov. Za empirista mora biti strinjanje z določenim opazovalnim stavkom pogojeno s primernimi čutnimi dražljaji. Kot naturalist pa Quine dražljaj razume kot aktivacijo subjektivnih čutnih receptorjev na telesni površini. Ker pa si ljudje ne delimo čutnih receptorjev, temveč obratno, je receptivnost subjektivna lastnost vsakega posameznika, tako sploh ne more biti govora o istosti dražljaja oziroma čutnih vtisov. Gre za to, da s sklicevanjem na dražljaje ni mogoče zagotoviti nikakršne intersubjektivnosti dražljajev, kar bi bilo potrebno, da bi veljali za podlago verifikacije. Razvidno je, da še pri opazovalnih stavkih, ki se tičejo neposrednih okoliščin, s sklicevanjem na čutne vtise ali dražljaje se ne da priti daleč. Zato Quine (1993, str. 42) pravi:

»Vidik, do katerega sem prišel glede intersubjektivne podobnosti dražljaja, je bolj ta, da lahko enostavno shajamo brez tega.«

Kar konstituira intersubjektivni prostor je sam jezik oziroma kasneje celotno telo teorije, v kateri ni mogoče enostavno ločiti nekega čisto dejstvenega pola, ki bi bil nasproti teoretičnemu.

Dejstva in vrednosti

Do sedaj sem sledil predvsem dihotomiji med analitičnim in sintetičnim, na katero so se

naslanjali logični pozitivisti ter Quinovi kritiki te dihotomije. Sedaj se bom osredotočil na drugo dihotomijo, dihotomijo med dejstvi in vrednostmi, ki sloni na prvi in je zanj bistvena.

Kot že omenjeno, so logični pozitivisti delili vse možne sodbe na sintetične, analitične in kognitivno brezpomenske ali brezpredmetne – slednji so stavki, ki ne spadajo ne v prvo in ne v drugo kategorijo; sem sodijo vse estetske, etične, metafizične in teološke sodbe.

S Quinovim napadom ter s splošnim nezaupanjem v nosilno dihotomijo med analitičnim in sintetičnim, je kmalu postalo jasno, da je vedno bolj problematična tudi dihotomija med dejstvi in vrednostmi, kakor so jo zagovarjali logični pozitivisti in je temeljila na prvi. Če po Quinu ni mogoče več nesporno ločiti med stavki o dejstvih in stavki, ki temeljijo na konvenciji, potem tudi ni mogoče nesporno vedeti, da se v samo tkivo vednosti ne vpletajo tudi vrednostne postavke. Ta problem slikovito povzema Walsh (v Putnam, 2002, str. 30):

»Če si sposodimo Quinovo živo sliko, da je teorija črna z dejstvi in bela s konvencijami, je lahko (kolikor logični empirizem lahko pove) rdeča z vrednostmi. Za njih je namreč potrditev ali ovržba lastnost teorije kot celote, potemtakem nimajo nobenega načina za razplesti to tkanino.«

Že Quinu je bilo jasno, da v znanosti obstajajo določene vrednote, ki imajo veliko vlogo pri samemu napredovanju teorije, in sicer t.i. epistemske vrednote. Pri izbiri kandidata za novo teorijo igrajo premisleki o enostavnosti, eleganci in podobnem veliko vlogo.

»S Quinovo kritiko slike logičnih pozitivistov tega, kar so imenovali jezik znanosti kot lično ločenega na 'dejstven' del in 'analitični' del, je bil celoten klasičen argument za dihotomijo med dejstvi in vrednostmi v ruševinah, in v kolikor logični pozitivizem lahko pove, znanost lahko predpostavlja tudi določene vrednote kot tudi konvencije in izkustva. Zares, *ko enkrat nehamo misliti o 'vrednotah' sinonimno z 'etiko'*, potem je takoj jasno, da vrednote tudi predpostavlja, predpostavlja epistemske vrednote.« (Putnam, 2002, str. 30) (op. moj kurziv za poudarek)

Logični pozitivisti so bili prepričani, da imajo razprave o vrednosti že za seboj. Prepričani so bili, da so se dokončno postavili na stališče znanosti in da so izoblikovali paradigmo, kjer vrednostni stavki nimajo nikakršne spoznavne vrednosti (angl. *non-cognitivism*), v skrajnosti so jih označili kar za nesmisel. Izkazalo pa se je, da razprave o vrednostih še zdaleč ni konec, ravno obratno, o tem se kvečjemu še več in bolj živo razpravlja, odkar je logični pozitivizem izgubil na zaupanju.

Dihotomija dejstev in vrednosti po logičnem empirizmu

Argumenti, ki jih bom v nadaljevanju predstavil, a se v njih ne bom posebno spuščal, namreč niso imeli še velikega vpliva med ekonomisti, saj slednji dihotomijo med normativnim in pozitivnim še vedno argumentirajo na klasičen način logičnega pozitivizma. To pomeni, da obstaja nekaj takega, kot je dejstveni stavek ali (večinoma) sinonimno deskriptiven stavek. Logični pozitivizem je namreč v prvi polovici 20. stoletja zajel celoten anglosaksonski svet, zato je ta vpliv čutiti v vseh znanostih, še posebej v družbenih, saj so se ravno takrat

poskušale utemeljiti kot pozitivne znanosti.

Po obdobju logičnega pozitivizma so dihotomijo med dejstvi in vrednostmi utemeljevali na razliki med deskriptivnimi in evaluativnimi stavki. Znanost naj bi vsebovala izključno deskriptivne stavke. Početje je izgledalo dokaj uspešno, dokler niso z delom Iris Murdoch *Suverenost dobrega* prišli v ospredje debate, t.i. debeli etični koncepti, kot so krut, pogumen itd. Ali so ti koncepti deskriptivni, evaluativni ali kar oboje hkrati? Samoumevnost, da so nekateri stavki zgolj deskriptivni in opisujejo svet, ter drugi evaluativni, ki naj bi bili nekaj drugega (navadno teoretizirani kot zgolj odraz volje, odraz odnosa do stvari ipd.), je postalo manj samoumevno.

Mackiejev odgovor je bil argument faktorizabilnosti – da ti pojmi vsebujejo dve komponenti, ki jih je mogoče v principu ločiti. Jezik naj bi bilo mogoče ločiti v deskriptivno komponentno in evaluativno komponento. Krutost bi tako lahko ločili v dva termina, enega čisto deskriptivnega in drugega, ki bi vsebovala evaluativen pomen besede kruto.

McDowell in Putnam sta, po mojem mnenju, prepričljivo argumentirala, da to ni mogoče. Ni mogoče razumeti koncepta krutosti brez uporabe, tj. ne da bi vsebovala oba pomena hkrati. V tem idealnem jeziku človek ne bi znal pravilno uporabljati teh dveh terminov ob pravilnih novih priložnostih. Če bi namreč poskušali stavek »X je pogumen« reducirati na njegovo zgolj deskriptivno komponento, potem ga enostavno ne bi mogli več razlikovati od denimo stavkov »X je prenačljjen«, »X je nespameten« ali »X je nepreviden«, saj je pri njih zgolj deskriptivna komponenta zelo podobna, če ne sploh ista. Argument je seveda veliko bolj kompleksen, vendar je zgornja skica za predstavitev dovolj.

Najbolj sofisticirani zagovorniki dihotomije dejstev in vrednosti, kot je Williams, priznajo, da bitke v jeziku ne morejo zmagati ter da je jezik nepopravljivo okužen. Za Williamsa je edina mogoča rešitev »končana znanost«. To naj bi bil najverjetneje jezik končane fizike (verjetno brez mentalnih konceptov preferenc, koristnosti itd. iz ekonomije), takrat bo obstajal »absoluten jezik«, ki naj bi bil v nekem smislu vrednostno nevtralen, resničen ne glede na perspektivo. Dokler znanost ni dosegla svojega domnevnega konca, je tudi za Williamsa neizogibno, da jo tako ali drugače vodijo določene vrednote, ki jih ni mogoče ločiti ali odpraviti. Obravnava sodobnih razprav na to temo bi presegla okvir moje naloge. Glede Williamsa je po mojem mnenju McDowell (1998a) ponudil odločilne protiargumente. Prav tako je vredno omeniti McDowell (1998b) za protiargumente ostalih pozicij, predvsem Mackieja in Blackburna.

SKLEP

Na površini se ekonomija kaže kot neproblematično telo ekonomskih zakonitosti in resnic. V ekonomskih učbenikih, kjer je to spoznanje sistematizirano in predstavljeno, se prav tako prikazuje slika, kjer imamo trdne zakonitosti in spoznanja. Tudi v javnosti je prikazana kot trdna pozitivna znanost. Obstajalo naj bi nekaj, kar imenujejo pozitivna ekonomska znanost, ki raziskuje ekonomske zakonitosti, obenem pa obstaja še drugi zanemarjen predel, ki se imenuje ekonomika blaginje ali normativna ekonomija.

Pod to neproblematično površino pa se hitro pokažejo razpoke. V nalogi sem želel opozoriti vsaj na nekaj večjih problemov, ki pestijo ekonomijo kot pozitivno znanost. Tako je v prvem poglavju izpostavljen problem, da je za razliko od večinskih prepričanj ekonomija veliko manj empirični raziskovalni program oz. znanost, kot se jo rado predstavlja, temveč je predvsem aksiomska veda. Problematika se nadaljuje v drugem poglavju, kjer je govora o tem, da ni potrebno nič spremeniti v ekonomski teoriji, saj se jo razume kot normativno teorijo in ne kot pozitivno oz. deskriptivno. V naslednjem poglavju naloge pa opozorim na problematiko utilitarnosti ekonomske teorije, v kolikor se jo razume v normativnem smislu. Zato se lahko strinjam z naslednjimi besedami Mankiwa, ko piše v svojem članku o poštenih davkih (2007, str. 3):

»Nobena od teh računice ne pove, ali bogati plačujejo pravični delež. Pravičnost ni ekonomski koncept. Če hočeš govoriti o pravičnosti, moraš zapustiti ekonomsko katedro in s obrniti proti katedri za filozofijo.«

Res je, da katedra za ekonomijo ne premore koncepta pravičnosti, kot tudi ne premore koncepta poštenosti. Premore pa koncepte koristnosti, blaginje in druge sorodne koncepte, ki jih premore tudi katedra za filozofijo, v sklopu etične teorije, imenovane utilitarizem. Ekonomija res ne vsebuje koncepta pravičnih davkov, vsebuje pa koncepte optimalnih davkov. Nazadnje opozorim tudi na dejstvo, da je ekonomska teorija performativna, tj. da v določenih vidikih sama ustvarja pogoje svojega raziskovanja. Slednje poudarim s študijami, omejenimi na področje financ, kjer je bistvo tega pristopa najlažje osvetlili, a pomen je splošen. Z vidika performativnosti ni nenavadno, da se katedre ekonomije po vsem svetu spreminjajo v razne praktične »uporabne« poslovne šole. Če si v tej luči ogledamo trenutni debakel finančnega sistema in ekonomske stroke, velja omeniti paragraf skupine ekonomistov, ki bi jih bilo potrebno vzeti resno, ko opozorijo, da bi ekonomska stroka morala imeti etični kodeks (Colander et al. 2009, str. 3–4):

»Veliko finančnih ekonomistov, ki je razvilo teoretične modele, na katerih je bila zgrajena moderna finančna struktura, se je dobro zavedala močnih in zelo nerealističnih restrikcij, ki so potrebne za zagotovitev stabilnosti modelov. In vendar finančni ekonomisti niso opozorili javnosti o krhkosti njihovih modelov, tudi če so videli posameznike in podjetja graditi finančni sistem na njihovem delu. Obstaja nekaj možnih razlag, da so zanemarili opozoriti javnost. Ena razlaga je 'pomanjkanje razumevanja' – raziskovalci niso vedeli, da so modeli krhki. Mi vidimo to razlago zelo malo verjetno, finančni inženirji so zelo pametni in je skoraj nepojmljivo, da tako pametne osebe niso razumele omejitev modelov. Druga, bolj verjetna razlaga je, da niso smatrali dolžnost opozoriti javnost kot del svojega poklica. Če je to razlog njihovega neuspeha, verjamemo, da to vsebuje slabo razumevanje vloge ekonomista in vključuje etični zlom. V našem pogledu, imajo ekonomisti, kot vsi znanstveniki, *etično odgovornost sporočiti omejitve svojih modelov in potencialne zlorabe njihovih raziskovanj*. Trenutno ni takšnega etičnega kodeksa za profesionalne ekonomiste. Moral pa bi biti.«

Sporočilo odstavka, ki bi ga zelo rad poudaril je odgovornost ekonomistov, da sporočijo javnosti in naredijo eksplicitne vse pomanjkljivosti in omejitve raznih modelov. V članku je

govora predvsem o modelih finančne ekonomije, menim pa, da je sporočilo univerzalno – velja tako za makroekonomske modele kot tudi za mikroekonomske analize, s katerimi se poskuša utemeljiti takšne ali drugačne politike.

Dodaten kodeks bi bil potreben tudi za profesorje. Ekonomija je prikazana kot nekakšna monolitna trdnjava ekonomskih zakonitosti, kar je daleč od resnice. Pri treh različnih predmetih mojega študija mi je bilo rečeno, da si tržni mehanizem lahko predstavljamo kot *tatonnement* proces, ki pelje v splošno ravnotežje. Maksimizacija individualnih koristnosti s tem procesom pelje v splošno ravnotežje in to naj bi bilo jedro Smithove metafore nevidne roke. Takšna je bila intuicija Walrasa. Od 60. let prejšnjega stoletja dalje je znano, da je intuicija napačna, a vendar se tega ne uči. V učbeniku, ki je edini, ki ga bo velika večina študentov ekonomije sploh prebrala, lahko beremo (Domadenik & Prašnikar, 2007, str. 319):

»Problem, kdo postavlja cene v popolni konkurenci se običajno obravnava v povezavi z izklicevalcem (avkcionar). [...] Proces prilagajanja cen (*tatonnement*) privede do konkurenčnega ravnotežja.«

Vprašanje, kdo postavlja cene v popolni konkurenci, je zares zanimiv problem. A žal odgovora na to vprašanje ni. Na naslednjih straneh učbenika študent, kateremu je očitano pomanjkljivo znanje matematike in ki skuša iz napisanega najti smisel, lahko prebere:

»Primer splošnega ravnotežja v proizvodnji dveh dobrin in z dvema potrošnikoma ne bi bil zanimiv, če ga ne bi mogli posplošiti na množico proizvodov, množico proizvodnih dejavnikov in množico oseb. Toda tega ni mogoče storiti na tej stopnji znanja. Treba pa je opozoriti, da ga je mogoče izvesti. [...] Skratka cenovni mehanizem, ki deluje v tržni ekonomiji, vsaj v teoriji rešuje družbeni problem redkosti.« (Domadenik & Prašnikar, 2007, str. 325)

V resnici pa je ravno obratno: cenovni mehanizem ravno v teoriji ne rešuje čisto ničesar. Zatorej bi veljalo prebrati osmo božjo zapoved, ki pravi, da ne laži. Ko se študent poskuša naučiti nekaj več matematike in gre prebrati odstavek v knjigi iz 70. let, lahko tam prebere in pride do zaključka (Intriligator, 2002, str. 242):

»Klasični poskus k stabilnosti je bil Walrasov '*tatonnement*' proces, ki naj bi predstavljal iterativno rešitev, pridobljeno na konkurenčnem trgu preko 'zakonov ponudbe in povpraševanja'. Walras si je izmislil avkcionarja na vsakem trgu, ki za razliko od resničnih avkcionarjev ne zastopa niti kupca niti prodajalca. Walrasov avkcionar reagira na neravnotežje na trgu s prilagoditvijo cen. Na ta način je avkcionar v resnici antropomorfična reprezentacija trga [tržnega mehanizma] samega. Pravila prilagajanja cen so pravila *tatonnement* procesa: povečati ceno, če celotno tržno povpraševanje presega celotno tržno ponudbo; znižati ceno, če je celotno tržno povpraševanje manjše od tržne ponudbe, ter ohraniti ceno nespremenjeno, če je celotno tržno povpraševanje enako celotni tržni ponudbi. [...] Posameznim kupcem in prodajalcem je dopuščeno, da se ponovno dogovorijo, če se cena spremeni, in nobena transakcija se ne zgodi, dokler ravnotežje ni doseženo. Walras je domneval, da se bo *tatonnement* proces stekel k ravnotežju, tudi če bi sistem začel na

arbitrarni množici cen: to pomeni, da je tatonnement proces globalno stabilen. Walras se je v tej domnevi motil - v kolikor ni postavljenih dodatnih predpostavk [zelo restriktivnih predpostavk]. Na primer s tatonnement procesom sistem lahko v neskončno niha okrog ravnotežne točke.«

Torej tudi tu velja enako kot pri etičnosti finančnih inženirjev: odgovorno ravnanje pri poučevanju bi bilo, da se opozori na pomanjkljivosti ekonomske teorije, da bi se jo učilo kot teorijo in ne kot večno in nespremenljivo resnico. Z zgoraj omenjeno nestabilnostjo ravnotežja, tj. vprašanja, kako se pride do ravnotežja, zaplava primerjalna statika¹¹ v zelo dvomljive vode, saj ni nobenega mehanizma in nobene nujnosti, da bo karkoli prineslo ekonomijo iz neravnoveženega stanja v drugo ravnotežje (ponovno je potrebno opozoriti, da ravnotežje ni eno samo, temveč jih je končno mnogo in liho). Kar želim poudariti je, da bi morale biti vse te pomanjkljivosti ekonomske teorije narejene eksplicitne in ne cenzurirane ali odpravljene v opombe kot nepomembne.

Rad bi namenil še nekaj kritičnih besed metodologom in filozofom znanosti, ki se vprašanju vloge normativnosti v ekonomiji izognejo. Zgoraj omenjeni Weintraub, ko odgovarja Rosenbergu, ki napade ekonomsko teorijo, da je aksiomatizirani zdravi razum in ji manjka katerakoli znanstvena kredenca normalne znanosti, piše v odgovoru (v Rosenberg, 1992, str. 109):

» [...] Rosenberg [...] izgleda da misli, da jaz hočem, da ekonomisti stoje ramo ob rami s fiziki, kemiki in mikrobiologi nasproti poetom, metafizikom, astrologom in Freudovim analitikom. Kot McCloskey tudi jaz tega ne želim narediti.«

McCloskey in Weintraub reducirata ekonomijo na astrologijo. Kar ni nič narobe, a bi veljalo biti konsistenten in to njuno dognanje sporočiti javnosti. Verjetno javnosti ni vseeno, da se politike uveljavljajo s strani astrologov. V javnosti ekonomija nima statusa astrologije, temveč znanosti. Osebno nisem mnenja, da je ekonomija na ravni astrologije, vendar tudi nisem mnenja, da je ekonomija na ravni fizike in normalnih pozitivnih znanosti. Vztrajanje na predstavi ekonomije kot pozitivne znanosti, ki se ukvarja z golimi dejstvi in v kateri imamo opravka s trajnimi zakonitostmi, je po mojem mnenju škodljivo. Sklicevanje na znanstvena dejstva in zakonitosti ima v večini primerov le posledico, da pride do občutka, da o zadevi ni potrebno več razmišljati in se ji raje slepo verjame. Sklicevanje na dejstva, še posebej na področju znanosti o človeku, je danes način, kako prodati svojo ideološkost za resnico in je sovražno kritičnemu mišljenju, še posebej v času, ko znanost velja za producenta gotovosti.

Kaj bi lahko nazadnje rekel iz vsega povedanega? Da je v ekonomski stroki danes velika potreba po večji skromnosti. Kot sem že poudaril, skromnost na ravni poučevanja pomeni, da bi bilo potrebno poudariti pomanjkljivosti učenih teorij ter predstaviti nasprotno ali drugačne teorije tako znotraj ekonomije kot tudi drugih družboslovnih ved. Na ravni politične vloge, ki jo igrajo ekonomisti, pomeni skromnost, da ni legitimno se sklicevati na argumente iz avtoritete (lat. *ad verecundiam*) ekonomske znanosti ali ekonomskih zakonitosti (v pomenu

¹¹ Primerjalna statika je dejavnost risanja krivulj povpraševanja in ponudbe ter spreminjanje ene od njiju v novo ravnotežje.

velikokrat slišanih fraz »ekonomska teorija pravi«, »ne razumeš temeljev ekonomije«). To seveda ne pomeni, da ekonomisti ne bi smeli vstopati v javne debate, temveč le to, da bi se morali vanje vključevati kot državljani, ki imajo določena prepričanja o javnem dobrem ter jih argumentirati.

LITERATURA IN VIRI

1. Aumann, R. (1962). The Game of Politics. *World Politics*, 14, 675–686.
2. Arrow, K. J. (1974). *Essays on the Theory of Risk Bearing*. Amsterdam: North Holland.
3. Arrow, K. J. (1987). Rationality of Self and Others in an Economic System. V R. M. Hogarth & M. W. Reder (ur.), *Rational Choice* (str. 201–216). Chicago: The University of Chicago Press.
4. Benmelech, E. & Berrebi, C. (2007). Human Capital and the Productivity of Suicide Bombers. *Journal of Economic Perspectives*, 21(3), 223–238.
5. Blaug, M. (1993). *The Methodology of Economics or How Economists Explain* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
6. Boland, L. (1981). On the Futility of Criticizing the Neoclassical Maximization Hypothesis. *American Economic Review*, 71(5), 1031–1036.
7. Broome, J. (1999). *Ethics out of Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
8. Cairnes, J. E. (2009). *The Character & Logical Method of Political Economy*. b.k.: BiblioLife.
9. Caldwell, B. J. (1994). *Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century* (Revised ed.). London: Routledge.
10. Callon, M. (1998). Introduction: The embeddedness of economic markets in economics. V M. Callon (ur.), *Laws of Markets* (str. 1–57). Oxford: Blackwell Publishers.
11. Colander, D., Föllmer, H., Haas, A., Goldberg, M., Juselius K., Kirman, A., Lux, T. & Sloth, B. (2009). *The Financial Crisis and the Systemic Failure of Academic Economics*. University of Copenhagen, Department of Economics. Discussion Papers, No. 09–03. Najdeno 18. aprila 2010 na spletnem naslovu http://www.econ.ku.dk/english/research/publications/wp/dp_2009/0903.pdf
12. De Vroey, M. (2009). *New classical/real business cycle macroeconomics The anatomy of a revolution*. Université catholique de Louvain, Discussion Paper 2009-26. Najdeno 15. aprila 2010 na spletnem naslovu <http://sites.uclouvain.be/econ/DP/IRES/2009026.pdf>
13. Dreyfus, H. & Rabinow, P. (1983). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (2nd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
14. Edgeworth, F. Y. (1881). *Mathematical Psychics*. London: Kegan Paul.
15. Elster, J. (1985). *Making Sense of Marx*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Elster, J. (2007). *Explaining Social Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Fisher, I. (1892). Mathematical Investigations in the Theory of Values and Prices. *Transactions in the Connecticut Academy of Arts and Sciences*, 9, 1–124.
18. Grinols, E. L. (2004). *Gambling in America, Costs and Benefits*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Hands, D. W. (2001). *Reflection without Rules: Economic Methodology and Contemporary Science Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

20. Hausman, D. & McPherson, M. S. (2006). *Economic Analysis, Moral Philosophy and Public Policy* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
21. Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
22. Henley, A. (1987). Economic orthodoxy and the free market system: a Christian perspective, *International Review of Economics and Ethics*, 2, 56–66.
23. Hicks, J. R. (1939). *Value and Capital*. Oxford: Clarendon Press.
24. Hildenbrand, W. (1999). On the Empirical Content of Economic Theories, V A. Kirman & L.-A. Gérard-Varet (ur.), *Economics Beyond the Millennium*, (str. 37–54), New York: Oxford University Press.
25. Hillinger, C. (2006). *Science and Ideology in Economic, Political and Social Thought*, University of Munich, Munich Discussion Paper No. 2006–35. Najdeno 15. aprila 2010 na spletnem naslovu http://epub.ub.uni-muenchen.de/1246/1/001_Science.pdf
26. Hotelling, H. (1949). Discussion Paper by Roy. *Econometrica*, Supplement, 17, 188–189.
27. Ingrao, B. & Israel, G. (2006). *La Mano Invisibile. L'equilibrio economico nella storia della scienza* (4th ed.), Roma-Bari: Laterza.
28. Intriligator, M. D. (2002). *Mathematical Optimization and Economic Theory*. Philadelphia: Society for Industrial Mathematics.
29. Jaffé, W. (1965). *Correspondence of Léon Walras and related papers*. Amsterdam: North-Holland.
30. Kirman, A. (1989). The Intrinsic Limits of Modern Economic Theory: The Emperor has No Clothes. *The Economic Journal*, 99(395), 126–139.
31. Kirman, A. (2006). Demand Theory and General Equilibrium: From Explanation to Introspection, a Journey down the Wrong Road. V P. Mirowski D. W. Hands (ur.), *Agreement on Demand: Consumer Theory in the Twentieth Century*. (str. 246–280) Durham: Duke University Press.
32. Klappholz, K. (1967). Value Judgments and Economics. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 15(58) 97–114.
33. Koopmans, T. C. (1957). *Three Essays on the State of Economic Science*. New York: McGraw-Hill.
34. Lazear, E. P. (2000). Economic Imperialism. *Quarterly Journal of Economics*, 115(1) 99–146.
35. MacIntyre, A. (1973). Ideology, Social Science and Revolution. *Comparative Politics*, 5(3) 321–342.
36. MacKenzie, D. & Millo, Y. (2003). Constructing a market, performing theory, the historical sociology of a financial derivatives exchange. *American Journal of Sociology*, 109(1), 107–145.
37. MacKenzie, D. (2006). *An Engine Not a Camera, How Financial Models Shape Markets*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
38. MacKenzie, D. Muniesa, F. & Siu L. (2007). *Do Economists Make Markets? On the Performativity of Economics*. Princeton: Princeton University Press.

39. Mankiw, G. N. (2007, 15. julij). Fair Taxes? Depends What you Mean by 'Fair'. *New York Times*. Najdeno 20. aprila 2010 na spletnem naslovu http://www.economics.harvard.edu/files/faculty/40_Fair_Taxes.pdf
40. Mankiw, G. N. (2006). The Macroeconomist as Scientist and Engineer. *Journal of Economic Perspectives*, 20(4) 29–46.
41. Marx, K. (1955). *The Poverty of Philosophy*, b.k. Progress Publishers. Najdeno 15. aprila 2010 na spletnem naslovu <http://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Poverty-Philosophy.pdf>
42. Mas-Colell, A., Whinston, M. D. & Green, J. R. (1995). *Microeconomic Theory*. New York: Oxford University Press.
43. McCloskey, D. N. (1983). The Rhetoric of Economics. *Journal of Economic Literature*, 21(2), 481–517.
44. McDowell, J. H., (1998a). Aesthetic Value, Objectivity, and the Fabric of the World. V J. H. McDowell (ur.). *Mind, Value and Reality*. (str. 112–150) Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
45. McDowell, J. H. (1998b). Non-Cognitivism and Rule-Following. V J. H. McDowell (ur.). *Mind, Value and Reality*. (str. 198–218) Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
46. Merton, R. K. (1948). The Self-fulfilling Prophecy. *Antioch Review*, 8, 193–210.
47. Mirowski, P. (1989). *More Heat than Light. Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
48. Mongin P. (2002). *Value Judgments and Value Neutrality in Economics. A Perspective from Today*, London School of Economics, Discussion Paper Series DP 60/02. Najdeno 15. aprila 2010 na spletnem naslovu http://www2.lse.ac.uk/CPNSS/pdf/DP_withCoverPages/DP60/DP60F-02-C.pdf
49. Peppall, L., Richards, D. & Norman, G. (2008). *Industrial Organization Contemporary Theory and Empirical Applications* (4th ed.). Oxford: Wiley-Blackwell.
50. Prašnikar, J. & Domadenik, P. (2007). *Mikroekonomija*. Ljubljana: GV Založba.
51. Putnam, H. (1981). *Reason, Truth and History*. Cambridge: Cambridge University Press.
52. Putnam, H. (1990). *Realism with a Human Face*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press .
53. Putnam, H. (1994). *Words and Life*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
54. Putnam, H. (2002). *The Collapse of the Fact/Value Dichotomy and Other Essays*. Cambridge: Harvard University Press.
55. Putnam, H. (2003) For Ethics and Economics without the Dichotomies. *Review of Political Economy*, 15(3), 395–412.
56. Putnam, H. & Walsh, V. (2009). Entanglement throughout Economic Science: The End of a Separate Welfare Economics. *Review of Political Economy*, 21(2), 291–297.
57. Rosenberg, A. (1992). *Economics – Mathematical Politics or Science of Diminishing Returns?*. Chicago: Chicago University Press.

58. Quine, W. O. (1951). Two Dogmas of Empiricism. *The Philosophical Review*, 60(1) 20–43.
59. Quine, W. O. (1963). Carnap and Logical Truth. V P. A. Schilpp (ur.) *The Philosophy of Rudolf Carnap* (str. 385–406). La Salle, Illinois: Open Court.
60. Quine, W. O. (1992). *The Pursuit of Truth* (Revised ed.). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
61. Robbins, L. (1945). *An Essay on the Nature and Significance of Economics* (2nd revised ed.). London: MacMillan.
62. Ross, D. (b.l.). *Economic Theory, Anti-Economics and Political Ideology*. Najdeno 15. aprila 2010 na spletnem naslovu <http://www.uab.edu/philosophy/faculty/ross/um%20handbook%20paper%201.pdf>
63. Rubinstein, A. (2006). A Sceptic's Comment on the Study of Economics. *The Economic Journal*, 116(510), C1–C9.
64. Samuelson, P. A. (1938). A Note on the Pure Theory of Consumer's Behavior. *Economica*, 5, 353–354.
65. Samuelson, P. A. (1972). Maximum Principles in Analytical Economics. *American Economic Review*, 62, 242–262.
66. Samuelson, P. A. (1983). *Foundations of Economic Analysis*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
67. Saari, D. (1995) Mathematical Complexity of Simple Economics. *Notices of the American Mathematical Society*, 42(2), 222–230.
68. Sippel, R. (1997). An Experiment on the Pure Theory of Consumer's Behavior. *The Economic Journal*, 107(444), 1431–1444.
69. Smale, S. (1976). Dynamics in General Equilibrium Theory, *American Economic Review*, 66(2), 288–294.
70. Sorman, G. (2008). Economics Does not Lie. *City Journal*, 18(3). Najdeno 15. aprila 2010 na spletnem naslovu http://www.city-journal.org/2008/18_3_economics.html
71. Stiglitz, J. (2002, 20. december). There is No Invisible Hand. *Guardian*. Najdeno 15. aprila na spletnem naslovu <http://www.hartford-hwp.com/archives/25/109.html>
72. Taylor, C. (1964). *The Explanation of Behavior*. London: Routledge and Kegan Paul.
73. Taylor, C. (1989). *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
74. Thaler, R. (1980). Towards a Positive Theory of Consumer Choice. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 1, 39–60.
75. Waldfogel, J. (1993). The Deadweight Loss of Christmas, *The American Economic Review*, 83(5), 1328–1336.
76. Weintraub, E. R. (1985) *General Equilibrium Analysis. Studies in Appraisal*. Cambridge: Cambridge University Press.
77. Wong, S. (2006) *Foundations of Paul Samuelson's Revealed Preference Theory* (Revised ed.). New York: Routledge.